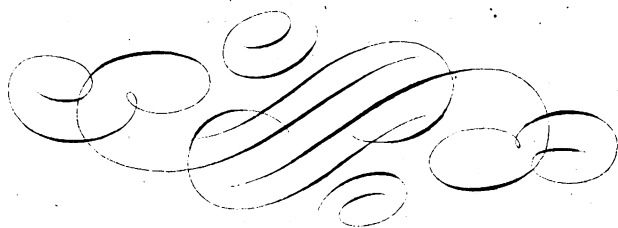

10291. 066-5.

A'
LENGYEL KIRÁLYSÁG
és a
KRAKAUI SZABAD STÁTUS
STATISZTIKAI, GEOGRAPHIAI
és
HISTÓRIAI LEÍRÁSOK

K

KIDOLGOZTA

LASSÚ ISTVÁN

a Nagy Melt: M. K. U. Kamara
Regisztratúrájának Kantzellistája

FÜSKÜTI LANDERER LAJÓS BETŰIVEL

1828

MANUAL OF DISEASES

OF THE

MÉLTÓSÁGOS

B U Z I N I G R Ó F

KEGLEVICH GÁBOR

ÚRNAK,

EÖ CS. 'S APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉGE

ARANY KULTSOS HIVÉNEK, A' NAGY MÉLT. MAGYAR

KIRÁLYI HELYTARTÓ TANÁTS TANÁTSOSSÁNAK, A'

MAGYAR ORSZÁG TARTOMÁNY-BIZTOSSÁGA AL IGAZ-

GATÓJÁNAK ÉS T. NÓGRÁD VÁRMEGYE FŐ

ISPÁNJÁNAK

EÖ NAGYSÁGÁNAK

alázatos tisztelettel
ajánlja a' Szerző.

Méltóságos Gróf Úr!

Nem alávaló haszon keresés, 's nem alacsony hízelkedés azon rugó, melly a' Lengyel Ország Statistikai, Geographiai és Históriai Leirássát magába foglaló Munkám Méltóságodnak való ajánlására ösztönöz, hanem azon nemes Lélek, 's azon igazi magyar Szív, mellyet Méltóságodban több ízben vólt Szerentsém tapasztalni.

Méltóztassék tehát ezt Méltóságod kegyes pártfogássába venni, 's mint a' Mélt.

tóságod eránt viseltető mély Tiszteletem
tsalhatatlan Tanubizonyságát el fogadni,
mellyel, a' Méltóságod Grófi Házának min-
den Bóldogságot kívánván utolsó pihené-
semig maradok

Méltóságodnak

alázatos szolgája
Lassú István.

LENGYEL ORSZÁG.

I. Földje.

1. §. **Határai:** Északra Prusszia, Észak-Keletre és Nap Keletre az Orosz Birodalom, Délre Galiczia és a' Krakui Szabad Státus, Nap Nyugotra Prusszia. Fekszik a' Hosszúság 35° — 42° és a' Szélesség 50° — 55° közt. Nagysága 2293 □ mf.

2. §. **Földje, minéműsége:** Földje a' Pillicaig és a' Wieprzig szinte átaljában sík és termékeny, tsak a' déli részén nyúlik bé belé a' Kárpátnak egy ága; leg magassabb hegyei az 1920' Lysa (kopasz hegy) Sandomirzban, mellyen fekszik a' Benedictinusok Apátursága, a' Sz. Kereszt (Swienti Krzyz) nevű butsú járó helyel, és a' 2000' magas Katalin hegye egy Sz. Domokos szerzetbeli Klastrommal. Chelm és Plock tájéka tellyes motsáros lapályokkal, valamint a' Narew vize mellyéke is észak felé. Számos

Tavai közt nevezetesebbek a' Duza s' az Augustowi Tó és a' Wiari Tavak, továbbá a' Bdáni nem messze Dolsktól, a' Bielsko Bielsknél, mellyben sok Menyhal találtaük, a' Bładnod sok Angólnával Zbaszinnal, a' Czartorya ujj Korczynnál (a' III. Kazimir munkája), 's a' Kramsko Waleccnél.

Folyó vizei: Lengyel Országot tsak nem 100 Folyó vizek hasogatják keresztül kasúl. Leg meg jegyzésre méltóbbak: 1) a' Visztula, melly Krakau-nál hajókázható s a' Lengyel Országi határokat és tartományokat 69 mföldnyire mossa; a' Galicziai határokon Sandomirzig keletre, azután Warsáutig északra, innen pedig Prusszia felé Észak-nyugotra foly. Magába vévén Czerskhez közel a' hajókázható Pilicat, Neustadton (Koszice) alól a' Nidowot, Nowe miastotól nem messze a' Nidecat, Żakroczyń előtt a' hajókázható Bugot a' mellék vizeivel, u. m. a' Nursezzel, Narewwel, Supraslal, Wkrával és Bobrával együtt, továbbá a' hasonlóképpen hajókázható Wieprzt, Kamionkánál a' szál fák szállítására alkalmas Bzurát, Thorn előtt az 1797 óta hajókázható Drewenzet (Drwecát), a' hajókázható Sant, Prussziába foly-bé; 2) a' Warta, melly a' Galicziai határ széleken ered Kromolowon alól, Koninnál hajókázható. Belé szakadván. Peysernnél a' Prosna, ez is Prussziába magyen által; 3) a' Niemén vagy Memel, mellynek forrása az Orosz Birodalomban van; ez a' viz határt huz keletre az Orosz Birodalom és az Augustowi Vajdaság közt, futássát északra teszi, egyesülvén a' többek közt vele a' Szezupá és Szwarcara.

3. §. Elosztatása. Lengyel Ország 8 Vajdaságokat vagy Helytartóságokat foglal magába. Ezeknek (Hassel szerint).

		Nagyságok	Népességek
Nyugotra Északtól Dél felé fekszenek	1) Plock . .	290 mf.	364000 lak.
	2) Masovia . .	321	— 481000 —
	3) Kális . .	321	— 521000 —
Délre Nyugottól Kelet felé Keletre Déltől Észak felé	4) Krakau . .	211 1/2	— 445000 —
	5) Sandomirz . .	282 1/4	— 452000 —
	6) Lublin . .	317 1/4	— 490000 —
	7) Podlachia . .	228	— 286000 —
	8) Augustow . .	322	— 355000 —
Összeséggel		2295	— 3554000 —

Ezen Helytartóságoknak a' folyó vizek szerint való Fekvéssek: A' Vistulánál fekszenek balra: Krakau, Sandomirz, Masovia; a' Visztulánál jobbra, u. m. a' Wieprznél Lublin, a' Bugnál Podlachia, a' Narewnél Plock; a' Wartánál Kalis; a' Niemennél Augustow.

4. §. Ég hajlatja egészséges és egyforma; a' levegő tiszta; a' meleg és hideg a' 26° alatt van Reaumur szerint; a' Tél gyakran igen havas és 5 hónapokig tart; az emberek közt a' járvány nyavalya, a' barmok közt pedig a' dög sokszor dühösködik. Tulajdon betegsége az Országnak a' hajtsapzás, melly itt a' Tatároknak a' XIII. Századbéli beütéseiktől fogva hatalmazott el. Ez a' nyavalya, melly a' haj össze vissza borzosodásából, a' fej bőre fájjásából, a' büdös ki gőzölgésből, genyetségből, 's a' tetvek meg sokasodásából áll, Larreynek az 1806—1807. ki táborozás alkalmatosságával szerzett tapasztalása szerint a' haj le vágás, annak tisztán tartása, 's szorgalmatos fűsülése által kerültethetik el, a' honnan csak a' tisztátalan köz nép közt dühösködik, főképpen pedig a' 'Sidókat kinozza; a' szakállokban ellenben ezeknek se mutatja magát, mivel ennek tisztaságával többet gondolnak, mint a' fejekével.

5. §. Természet művei: a) Ásványai: van Salétroma, Kőszene 500000 véka, főképpen Krakauban, a' hol az erdők el lévén pusztulva, a' tüzelésre fa helyett Kőszén használtatik; Ezüstje Kielceben és Olkusznál, de a' melly utolsót hihetőkép a' szomszédságában el vesző Babia patak vize nagyobb részént már el borított; Reze; a' Svécziához hasonló jó Vasa, 100000 mázsa: Onja; Kalamín értze; Tzinkje 40000 mázsa; Krétája; Márványa; Puskaköve; Agátköve; finom Agyagja; Mesze; Busknál Sója, de a' melly az Ország

szükségére nem elég; Bűdös, köve; Orvosi vízei, nevezetesen bűdös köves Krzeszowiczenél, was Nalenczewnél és Kurownál, mely a Pyrmontihoz hasonló.

b) Plántái: Gabonája minden féle nemű, nevezetesen Buzája, Rozzsa, Árpája, és Zabja annyi van, hogy a' külföldnek is ad, valamint hüvelykes veteménnye is, u. m. Borsója, melyet leg többet 's annyit termeszt, hogy ki is visznek az idegen tartományokba, Babja, Lentséje, Pohánkája, Kölesse, Kukoriczája, Harmakásája is bőséggel; továbbá Krumplija, kerti veteménnye, kiváltképpen Káposztája, Murok vagy Sárga Répája, különös jó ízű főzeléke Warsaunál, Gyümöltse, Fája, főképpen Erdei Fenyő — Tölgy — Körös — Hárs és Nyír Fája, ritka Veres Fenyői, Bik és Juhar Fái; leg nagyobb sivatag pusztaság az egész Országban az Ostrolenkánál lévő; a' Plocki Helytartóságban lévő Királyi Erdők esztendőnként 26000 fenyő és 300 tölgy fa tönköket (Truncus) adnak; van ezeken kívül Lenje és Kendere, de csak a' házi szükségére 's az égetni és enni való olaj készítésre, Dohánnya, Komlója, Katangja (cichorium), 's Fesztő Fűve.

c) Az Állatok Országából vannak sok Lovai, mindazáltal ezeknek hajdan híres fajja el kortsosodott és eredeti tisztaságában, vagy a' Tatár Országgi Csödörök által meg nemesítve, csak egynéhány Ménesekben találhatik még fel; szarvas marhája, de nints annyi, mint a' mennyi lehetne, a' honnan a' Lengyel Országgi vágó marha, mely a' Sziléziai Vásárookra hajtatik, nagyobb részént Ukrániából és Moldvából hajtatik, 's Lengyel Országban csak legel; Juhai meg lehetsz számosan, 's a' Lublini Helytartóságban meg nemesítették is találhatnak; Sertése sok, 's leg inkább Magyar Országgi fajú; Kets-

kéi; Vadjai, főképpen Farkassai, mellyeknek ki-
pusztítására jutalmak is vannak fel téve, 1822. a'
Masoviai Helytartóságban 287 Farkasért 2438 Len-
gyel Forint osztogatott ki, továbbá Hiuzza, Med-
véi kevesen, Vad Matskája, Vidrája, Hódja, Gö-
rénnye sok, Borzza, Menyétje, Rókája, Nyulja;
igen sok szárnyas állatjai; Méhei, mellyek vadon is
az Erdőkben olly sokan találtnak, hogy a' Kül-
földnek is adhat Lengyel Ország mézet és viasszat,
ámbar az elsőből, melly tzukor helyett és méh
sernek használtatik, ben az Országban is sok el fogy;
végre a' Folyóvizek igen gazdagok Halakkal.

II. L a k o s s a i.

1. §. Lakossai Lengyel Országnak nagyobb ré-
szént Slavus eredetűek, egyenként véve pedig a)
Lengyelek, kik tsak Észak Keletre, nevezetesen Au-
gustowban, továbbá a' hajdani Lithvániában elegye-
sek a' Lettusokkal és Dél Keletre, u. m. Lublinban,
vannak öszve keveredve a' Rusznyákokkal, számok
2,670,000, 's tulajdon nyelvek van, b) Németek,
kik a' mesterségek üzesse végett tsak a' Városok-
ban találtnak 10,000-en; c) Lithvánusok 230,000-
en, kik tulajdon nyelveken beszélnek; d) Rusznyá-
kok 410000-en; e) Görögök; f) Tatárok 1200-an;
g)'Sidók mintegy 220,000-en, kik már rég időktől
fogva polgári jussokkal élnek; h) Czigányok 800-an.

2. §. Lakossai számára nézve Lengyel Ország
a' második rangú Státusok közzé tartozik, u. m. a'
mellynek Stein szerint 3,702,306 's Hassel után
3,354,000 Lakossai vannak, kik 482 Városokban,
22694 falukban, és 82730 házakban lának. Gal-
letti 's Hassel szerint a' 8 Helytartóságokban, u. m.
a' Krakauiban 2104, a' Kalisiben 1623, a' Lublini-
ban 1545, a' Sandomirziben 1531, a' Masoviaiban

1498, a' Plockiban 1255, a' Podlachiaiban 1254, 's az Augustowiban, mellynek nagy részét motsárok 's álló Tavak fedik, 1043 lakosok számláltatnak I □ mföldön. Nevezetesebb 's népesebb Várossai Lengyel Országnak ezek:

	a' Házak	a' lakosok száma
Warsau Masovia Fő Várossa	4000	116250 *
Lublin	1829	10300
Kalis	610	7360
Plock	800	6000
Kielce a' Krakani Helyt. Fő Vár.	800	5000
Zamosc a' Lublini Helyt.	400	3500

3. §. A' Nép Klasszissai: A' Lengyel Királyság lakossai 4 fő Klasszisokra osztatnak: u. m. a) a' Nemesekére, b) a' Papi rendére, c) a' Városi Polgárokéra, d) a' Falusi Parasztokéra.

A) Nemesség tsak egy van Lengyel Országban, és a' Hertzegi, Grófi és Bárói titulusok tsak személyes meg különböztetések, ellenben semmi törvényes elsőégi jussokkal nintsenek öszve kötötte, mellyek minden Nemesekre nézve egyenlők. A' Grófi, Bárói 's Hertzegi névvel tsak a' Polgári 's Katonai Érdemek jutalmaztattnak meg; egyébaránt a' legujabb rendelések szerént a' Hertzegi titulust minden nemes Ember viselheti, a' ki 5000, a' Grófit, a' ki 3000, a' Báróit pedig, a' ki 1000 for. esztendei adót fizet. A' nemesi rang tsak hazafiaknak vagy azokká tett idegeneknek adattathatik, a' kiken kívül még meg nyerhetik azt, a' hivatalokat 10 esztendeig szakadatlanul folytató Professorok, a' hasonlóképpen 10 esztendeig szolgáló Státus Tisztek, a' Kapitányságig felmenő Katonák, az olyan Katona Tisztek, kik magokat valamelly Katonai vitézi rendre érdemesekké tették, 's azon lakosok, a' kik magokat tálentomok vagy hasznos találmányaik által meg különböztették, egy szóval a' Státus javát elő mozdították. A'

*) Az ör Katonaságon 's az idegeneken kívül.

Hertzei familiák száma 12, a' Grófoké 74, 's a' Báróké 20. A' Nemesség képét különös és a' maga tagjai között általa' ki választott tagok viselik az Ország gyűléssén. A' Tanácsban csak Nemes Embernek lehet helye, valamint a' Helytartói Hivatalra is tsupán Nemes ember léphet.

B) A' Papi rend felsőre és alsóra osztatik; a' felsőt a' Püspökök, kiknek a' Tanácsban szavok 's székek van, és a' Káptalanbeli Papok teszik: az alsóhoz tartoznak pedig az Ekklesiákban lévő Papok 's a' Világi Papság, kiknek képét az Ország Gyűléssén a' magok által választott Követjeik viselik 's tulajdon ítélőszékek van, melly által ügyeikbe meg ítéltetnek.

C) A' polgári rend, — melly csak a' Királyi Városok Szabadságáról szólló és 14. April. 1791. költ Szabadság levél által nyert szoros értelemben vett polgári jussokat, 's helyheztesztődött az ezekkel való élésbe, — viselhet alsóbb polgári hivatalokat, bírhat káptalanbeli 's más papi jószágokat, ki vévén azokat, mellyek másokat ki rekesztőleg csak a' Nemesség számára fundáltattak; ezeken kívül nemesi jószágokat is szerchezhetnek a' polgárok és örökösödhetnek azokban, valamint a' Nemeseknek is meg van engedtetve a' polgári jussokkal való élés, a' polgári hivatalok viselése, a' kereskedés és mesterségek üzesse, mellyek a' Nemeseknek az 1505. ki törvény szerint a' Nemesség 's a' nemesi jószágok el vesztése alatt meg voltak tiltva, 's tsak 1775 óta engedtetett meg nekik a' kereskedés. A' polgárok a' fellyebb mondattakon kívül az 1815. ki alkotmány szerint a' törvények által éppen úgy oltalmaztatnak, mint a' többi Rendek és a' közönséges gyűlések alkalmatosságával részt vesznek az Ország gyűlésre küldendő Követek választásában is. A' polgárok közzé számláltatnak a' 'Sidók is, a' kik voltak hajdan tsupán a' falusi kortszmák

árendássai, mely kereset módjától az újabb időkben törvény szerént el tiltattak, 1823. mindazáltal ezen a' nép el szegényítésére leg alkalmasabb eszköz a' 'Sidóságnak ismét meg engedtetett, hanem 10—20 kortszmárostól 75 és 20—50-től 150 Talérokat kötelesek esztendőnként fizetni.

D). A' parasztok az 1807. ki alkotmány szerént az örökös jobbágyság alól fel szabadíttatván, szemellyekre nézve szabadok, 's jószágokat vehetnek, de mindenütt szegények.

4. §. Nemzeti Charaktereket a' Lengyeleknek mint Slavus népeknek, lásd az Orosz Birodalom Statistikai, Geographiai és Históriai le irásában, a' 37. lapon, a' honnan legyen elég itt a' Lengyel Országban találtató számos 'Sidóság nemzeti Characterét elő adni.

A' 'Sidók minden nehéz 's húzomos munkáktól, nevezetesen a' szántásvetéstől irtóznak; leg fővebb kereset módjok a' pálinkafőzés és árulás, a' gyapjúval 's gabonával való kereskedés, pénz váltás a' szegényebbeknek a' házról házra való kereskedés, ótska ruha bé vásárlás, melyly tzelra nem tsak egyenként, hanem egész társaságokban is dolgoznak, a' honnan a' keresztény polgároknak a' kereset módját meg nehezítik, 's azokat az élelem meg szerzésében meg akadályoztatják. Ezen egymással való szoros öszve köttetés, és tehetség mind azon segéd eszközöknek a' kútfejek, melylyekre más ember szert nem tehet, valamint annak is, hogy minden foglalatosságot, a' melylynek tsak leg kissébb kereskedésbeli formája van, ön kereskedéssé (monopolium) változtathatnak, a' nélkül, hogy arra privilegiumot kérjenek. Innen gyakran találatnak olyan 'Sidók, kik a' kereskedés és pénzrel való foglalatoskodásaik által rövid idő alatt tonna aranyokat szereztek. Ezen kereset módjaihoz járúl még, melyly minden rosszak

közt a' legnagyobb, az ő, a' miénktől egészen külömböző meg fogások a' betsületről és a' gyalázatról, vagy „a' mit fognak mások mondani —“ ra nézve való hideg vérúségek és a' mások jó vagy rossz, felöllök tett vélekedésének fel sem vevése, és éppen innen veszi származását a' mások reá szedése és meg tsalása, melly nállok a' kereskedésben fő szempont, ebből jő az ő or gazdaságok és minden lopásban és tsalásban való részvételek. E' mellett rendkívül babonások és igen keveset emésztene meg, mivel nekik az arra való ösztön, melly az életet kedvessé és kellemetessé teheti, hibázik. Egyébaránt ezen rajzolatot nem lehet minden 'Sidóra alkalmaztatni, némelly tartományokban több vagy kevesebb részben már ezen felyül emelkedtek, a' szerént, a' mennyiben a' polgári jussokban való részesülés nekik meg engedtetett: vannak köztök derék emberek, és az ujjabb időkben voltak 's vannak még most is 'Sidó tudósok, Filosofusok, művészek, 's orvosok, hanem mind e' mellett is a' vélek való bánásban 's társalkodásban a' szemességet és hiuzi vigyázást a' keresztényeknek nem lehet eléggé ajánlani.

5. §. Manufakturái 's Fábrikái. A' nemzeti munkásság (Industria) tsak kevés idővel ez előtt 's leg inkább a' földhez ragadt jobbágyságnak, mint annak leg nagyobb akadályának el törlésével kezdődött el, némelly kerületekben mindazáltal alig találtnak fel még most is a' leg szükségesebb mesteremberek. A' fenn álló Fábrikák készitnek: vásznat, gyapjú miveket (nevezetesen a' Warsai, Zgierzi, Dabi, Gostynini, Przdeczi, Lodzi, Ozorkowoi, Alexandrowi, Poddebicei, Wiskitkii, Izbicai, Brzezinyi, Kalisi, Skierniewicei, Vyszogrodi, Babiaki, Zegrei 's Konini posztó fábrikák esztendőnként 3 millióm forint árrút), bőrt, selyem portékákat, prém

neműeket (Warsau maga esztendőnként 43700 tal-
lért érőt), tsizmát, dohányt 's tobákot, mely 1-ső
Augustus óta 1822. a' Státus közbe vetetlen kor-
mánya alatt van, fazekas és vas műveket, szurkot,
füveget, izatsot, hamú'sirt, rostát Bilgoreyban, szap-
pant, salétromot 's a' t. vannak továbbá több viasz
fejéritő helyei, ser és pálinka főzéssei is. 1803.
a' fábrikai művek betse öszveséggel a' Warsaui Hely-
tartóságban 141,664. és a' Kalisiben 111,218 Tal-
lért tett. A' Vice Király 2. Mártz. 1816. költ vég-
zésse szerént mind azon külföldi mesterembereknek,
fábricasoknak és földművelőknek, a' kik Lengyel Or-
szágban meg telepednek, 6 esztendőre való szabad-
ság engedtetik minden adótól, sőt az utólsóbbak a'
10. Aug. 1816. rendelés szerént, ha kész pénzt
tudnak mutatni, a' nemzeti jószágokból földeket is
kapnak; azok pedig, a' kiknek nints pénzék, az
Ország törökös lakossaihoz utasittatnak szolgálknak,
napszámósoknak vagy pásztoroknak. Mind magok az
ilyen idegenek, mind pedig a' fiaik szabadok a' ka-
tonai szolgálattól, és akár mikor vissza térhetnek
hazájokba. A' külföldi 'Sidóknak ellenben bé men-
niek nem szabad.

6. §. A' kereskedés leg inkább e' következő
természet és mesterség művekkel üzetetik, u. m. ga-
bonával, kenderrel, kender olajjal, lennel, hajó
építésre való fával, lovakkal, ökrökkel, örüvel, ser-
téssel, nyers bőrökkel, viasszal; mézzel, komlóval,
fadgyúval, gyapjúval, tollakkal, disznó sertéből ké-
szült kefékkel, pálinkával, posztóval, árpakásával,
lisztel, gyantával, izattsal, hamú'sirral 's szurokkal,
mellyek helyett arany, — ezüst, — veres és sár-
ga réz, — vas, — tzin, — és atzél művek, finom
prém bőrök, drága kövek, bor (kiváltképpen Toka-
ji), fűszerszám, tobák és dohány, só, pálinka, bor
etzet, riskása 's a' t. vitetnek bé.

7. §. Elő mozdítják a' kereskedést az 1814—1820 készült 21 1/4 mf. Ország utak, melyeknek leg többbe kerülő részek, egy 3600 ölnyi és Terespolnál a' Bug által tsinált motsárokon keresztül vivő gát: — a' Prusszia és az Orosz Birodalom közt 3. Maj. 1815. kötött Egyezés, melly szerént a' hajdani Lengyel Országnak minden hajókázható, vagy ezután azzá teendő folyó vizein, minden Prussziai és Orosz Felsőség alatt lévő Lengyel Országi lakosnak a' hajókázás egész a' folyó víz torkalatjáig szabad és tsak kevés vámpt, mellynek t. i. 10 pCentónál nem szabad többet tenni, köteles a' kereskedő hajóitól fizetni; a' tudományok, mesterségek 's földművelés gyarapodássát elő mozdító könyvektől ellenben semmi vám se vétetik 1816. óta; — hasonló kedvező a' Lengyelekre nézve az Austria és az Orosz Birodalom közt 5. Aug. 1818. tökéletességre ment egyesség, melly szerént mind a' hazai, mind a' külföldi mesterség és természet műveknek, akár a' szárazon, akár a' vizen való költsönös bé vitelekre nézve, ki vévén a' puskaport, igen kedvező rendelkezések tétettek, mivel mind a' két Státus természet és mesterség művei a' vámfizetéstől átaljában szabadok: végre azon Octob. 1819. költ Orosz Császári parantsolat, melly Lengyel Országot az Orosz Birodalommal egyenlő vámbeli öszve köttetésbe helyeztette és a' tulajdon mesterség 's természet művek belső adássát 's vevését, ki vévén a' söt, tobákot 's dohányt, gabona pálinkát, szeszeket (Spiritus), és kártyát, egyátaljában meg engedi, söt egy 1821. ki rendelés szerént minden, a' Lengyel Ország kebelében készítettett fábrikai művekre 's hazai termésekre, valamint itt, úgy az Orosz Birodalomban is semmi adó vagy vám se vettetik.

8. §. Kereskedő Várossai közt leg fontosabbk Warsaw, melly 1816. óta szabad kereskedő város,

két nagy országos vásárokkal, melyek Májusban és Novemberben tartatnak egyszer egyszer 3 hétig; továbbá Lublin 3 nevezetes vásárjaival, Terespol és Kielce.

9. §. A' forgásban lévő pénz: Warsauban 1810. végétől kezdve 1823. 31. Mártiusáig arany, ezüst és réz pénzben 82,828,262 Lengyel Forint 's 5 garas vercttetett, mely Summában az 1816. 1. Januáriussától fogva 1823. 31. Mártiusáig vert pénz 53,198,190 forintot 's 5 garast teszen.

10. §. A' Pénz Nemei: a' Lengyelek Forint, Garas és Pfenning szerint számlálnak; 1 Forintban 30 Garas, 1 Garasban 18 Pfenning van. A' számláló pénzek egymáshoz való erányok pedig ez:

1 Arany	5 Tal.	18 Ft.	90 Szost.	540 Gar.	1620 Sil.	9720 Pfgt	
	1 Tal.	6 —	30 —	180 —	540 —	3240 —	
		1 For.	5 —	30 —	90 —	540 —	
			1 Szostak	6 —	18 —	108 —	
				1 Garas	3 —	18 —	
					1 Silling	6 —	

Ezeknek betsek a' mi ezüst pénzünk szerint:

1 18 Lengyel forintos Arany	4 for.	17 kr.	4 $\frac{7}{8}$ Pf.	
1 6 — — — Tallér	1 —	25 —	2 $\frac{6}{7}$ —	
1 5 Szostakos Forint	— —	14 —	1 $\frac{1}{7}$ —	
1 6 Lengyel garasos Szostak	— —	2 —	3 $\frac{5}{7}$ —	
1 5 Sillinges Garas	— —	— —	1 $\frac{19}{29}$ —	teszen.

A' valósággal vert pénzek nemeik 's betsek:

a) az arany pénzeké:	1 Darabnak a' nehézsége		Belső betse		Béváltó betse Cs.K. aranyokba	
	Arany	Grán	Kar.	Grá.	For.	Kr.
1) az 1767-től 1794-ig vert aranyoké	1	—	25	7	4	24
2) az ezekhez hasonlóké, de régiebbeké	1	—	25	4	4	21
3) az új Souverain d'Oroké 1794 óta; illy nemű arany van $\frac{1}{2}$ is	3	52 $\frac{2}{5}$	20	—	15	10

b) az ezüst pénzéké:	1 Bétsi Márkra jö	Tiszta vagy belső betse		1 Darab be- tse pengő pénzben		
	Darab	Lat	Grán	For.	Kr.	Pf
1) a' 6 Lengyel forintos Tal- léróké 1794 óta	11 5/8	11	—	1	25	—
2) az 1 5/3 vagy 2 forintos Tal.	30 5/10	9	9	—	28	1
3) az 1 5/6 vagy 1	50 7/10	8	—	—	14	—
4) az 1 5/8 forintosé	175 4/6	3	8 1/2	—	1	3
5) a' 8 Iorintos Species Tal- léróké 1787—1794l.	10 1/5	13	—	1	54	2
van 1 1/2 is az az 4 forintos	20 1/5	13	—	—	57	1
6) a' 2 forintosoké	30 3/10	9	12	—	28	2
7) az 1 forintosoké	55 1/4	8	9	—	12	1
8) a' 10 Lengyel garasos pénz daraboké	105 3/5	5	12	—	4	3
9) az 1766—1787 Spec. Tal.	10	13	6	2	—	—
10) a' feleké	20	13	6	1	—	—
11) a' 2 forintosoké	30	10	—	—	30	—
12) az 1 forintosoké	52	8	12	—	15	—
13) a' 1/2 forintosoké	84	7	—	—	7	2
14) az 1/4 forintosoké	141 1/2	5	16	—	3	3

11. §. A' mértékek: a) Hosszúság mérték a' 'Warsai Réf, melly 4=3 Bétsi Réffel; a' mért-
föld, mellyből a' nagy 3911 's a' kitsiny 2933 Bé-
tsi ölet teszen; b) Gabona mértékek a' Korzec, Wi-
ert, Garniec és Kwart, 1 Korzechen Wiert 4, Gar-
niec 32 's Kwart 128 van. 1 Korzec = 1 11/12
Alsó Austriai vagy Posonyi Mérővel, avagy egész
számokban 12 Korzec = 23 Posonyi mérővel c) a'
Higságok mértéke a' Stangiew 2 Beczkájával, 72
Garniecjével és 288 Kwartjával. 1 Stangiew = 4 4/5
1 Beczka = 2 2/5 Bétsi Akóval és 1 Garniec 2 2/3
Bétsi pintel; d) Nehézség mérték a' Mázsa 5 Stein-
jával, mellyben 32 font, és így 1 Mázsában 160 font,
1 fontban pedig 32 lat 's 1 latban 1 1/2 Skovciec
van. 100 Warsai font = 73 3/8 Bétsi fontal; e)
Arany és Ezüst mérték a' pénzre nézve a' Köllni,
mellyből 6 számláltatik 7 Warsai vagy 5 Bétsi Márkra.

12. §. A' Vallássai: a) a' Katholika, mely az 1791. polgári alkotmányban uralkodó nemzeti vallásnak, az 1807-dikiben Státus Vallásának 's az 1815-dikiben azon vallásnak nevezetik, melyet leg többen vallanak, a' honnan uralkodó vallás Lengyelországban nintsen. A' Katholika Anyaszentegyházat, mellynek tagjai a' nem egyesült Görögök és Örmények is, az Országlószék egy különösen arra rendelt Biztosság által igazgattatja; Elölülője ennek az Oct. 1821. Végzés szerént, a' Vallásra 's az Oskolákra ügyelő Miniszter, tagjai pedig az Ország Primásza, 2 Püspökök, 3 Státus Tanácsosok, kikre van különösen a' kormányozás bizva, 2 más vallásbéliek, 6 a' Királytól magától ki nevezett férjfiak és 2 Fő Visgálók (Visitatores). Leg első fő papi személy az 1818-diki Megyékre (Dioecesis) való el osztás szerént a' Warsaui Érsek, a' ki egyszersmind az Ország Primásza; ezen kívül vannak Lengyelországban 8 Püspökségek, u. m. a' Lublini, Krakau, Kielcei, Plocki, Wigryi, Wiprzy, 's a' t. mellyeknek tartássokra a' Császár 1818. az elébbeni 80000 Lengyel forintok helyett 2 Milliomot rendelt olly fel tétel alatt, hogy ha ez se volna elég, ebben az esetben a' hijánosság a' Klastromok Jóságáiból pótol tassék ki. Klastromoknak jövendőben 16-nál, u. m. 8 Szerzetes és 8 Apátza Klastromoknál többnek nem szabad lenni. A' világi és klastrombeli papság mostani száma 4091, a' kis papoké pedig 253, A' Klastromok jövedelme öszyeséggel 950000 Lengyel forint, mellyből 471 Szerzetes és Apátza él. A' fő Papokat, u. m. az Érseket, Püspököket 's káptalanbeli Urakat a' Király nevezi ki.

b) A' Lutherana és Reformata Valláson lévők is, tökéletes vallásbeli szabadsággal, 's ugyan azon polgári jussokkal birnak, mellyekkel a' Katholikussok, bizonyos és állandó fundussok mindazáltal

nints az Országglószéktől, hanem csak 100000 Len. forintokat kapnak esztendőnként papjaik és tanítóik számára. A' Lutheránusok 160000-en 's 103 Ekklesiákban vannak, melyeket a' Kalisi Consistorium igazgat; a' Reformátusok száma pedig csak 6000 's az Ekklesiáiké 10.

c) A' 210000-en lévő nem egyesült Görögöknek két Püspökjeik vannak, u. m. a' Suprasli és Chelmi. A' Kalisi, Petrikau, Lublini és Opatowi Községek között mindenik 1200 forintot kap az Országglószéktől a' papság tartására.

d) A' közönséges vallásbeli türedelemnél fogva vannak még Lengyelországban Orosz-Görögök, kiknek papjaik a' 8. Febr. 1825. költ Császári Végzés szerint a' St. Petersburgi Synodus alá vettek; Roskolnikok, Unitariusok 200 Ekklesiákban, Örmény Unitariusok némelly nagyobb városokban; Filippinok, kiknek bizonyos papjaik nintsenek, 's csak magánosan tisztelik az Istent, számok mintegy 6000 az Augustowi Helytartóságban; Mennoniták 500-an a' Lublini Helyt. Muhamedanusok 1200-an, kiknek semmi fő papok sints, csak Imanok vagy közönséges papok alatt vannak; végre 'Sidók is 220000-en, 30 'Sinagógákkal.

13. §. A' Tudományok és Mesterségek állapota. A' Lengyel nyelv a' 'Sigmondok és Stanislaus Augustus pártfogássa alatt pallérozódott ki a' XVI. és XVII. Századokban, 's olly magas pontjára emelkedett fel a' mivelődésnek, melyen a' Cseh nyelven kívül egy Slávus eredetű nyelv se állott. Mikor I. Ferentz Frantzia Király, a' ki I. 'Sigmond Lengyel Királlyal egy időben élt, a' tudományoknak a' pallérozottabb Státusokból önnön Országába való által plántálásával foglalatoskodott, Lengyel Orzágnak már igen jeles Írói voltak, és midőn az Európai nemzeteknek nagyobb része a'

maga akkori időbeli Íróit most alig értheti 's a' későbbi Írók önnön nyelveket az által tökéletesítik, hogy Öseik nyelvétől el távoznak, a' Lengyel jobb Írók annál tökéletesebbek, mennél közelebb jöhetnek írássok módjára nézve a' hajdaniakhoz. Ezen virágzó állapotja a' Lengyel nyelvnek mindazáltal a' fővebb rangúaknál a' társaságokba csak nem mást ki rekesztőleg bé tsuszott Frantzia 's a' közönséges dolgok folytatására nézve bé vitt deák nyelv miatt felette alá ment, és a' Lengyel nyelv 's tudományosság annyira ki küszöböltetett, hogy a' nemzet egy tudós társaságot kéntelenítettett 1801. Warsauban fel állítani a' nyelv maradványainak a' semmivé léteztől való meg mentésére és tökéletesítésére. Mind e' mellett is az eredeti Lengyel munkák igen ritkák, annál számosabbak ellenben a' fordítások, sőt az oskolai könyvek is nagyobb részént a' külföldi munkák újra dolgozásai vagy majmolásai. A' Könyvisgálat egy 7. Máj. 1822. költ Kir. parantsolat szerint a' mivelődésre ügyelő Kormányszéki Biztosság fő Igazgatójára van bízva, a' ki mellé még a' belső dolgok 's a' jó rend Kormányszéki Biztosságából 2 Referensek rendeltettek. A' Warsaui és Lowiczi Könyvnyomtató műhelyek 1818. és 1819. 126 munkákat botsátottak világ eleibe, ide számlálván a' Sידó könyveket is. A' bé vitt könyvek betse, a' ki vittekét 226,348 Lengyel forintokkal multa felyül, a' mi résszerint a' papiros drágaságának 's a' papiros malmok hijánosságának a' következése. Warsauban 6 Könyvkereskedés; 17 Könyvnyomtató, 2 kövel nyomtató, 2 kóta és több réz nyomtató intézetek, Museumok, mesterség mivek és képek gyűjtemenyei vannak. Az egész Országban ide számlálván Krakau Várossát is 1821. 24. tudományos és politikai hónapos írássok jelentek meg; Warsauban a' hivatalos tudósításokon kívül 12. — Warsauban 2 Já-

tékszin van, Lublinban 1 nemzeti; a' többi neveze-
tesebb városokban pedig tsak kóborló Társaságok
játszanak.

14. §. A' Tudományokat, mesterségeket és a'
pallérozódást elő mozdítják 1) a' Warsaui Universi-
tás, mellyben 1821. 46 Professorok és 493 Tanu-
lók, a' Fűvész-Kertjében pedig 10000 nemű plánták
voltak; 2) a' Warsauban, Kalisban, Pinczowban,
Sandomirban, Seynyben, Szucziban, Lublinban,
Bialaban, Wawrzynceben, Golasczowban, Jendr-
zelowban, Szczebrzeszinben, Gostyninben, Kielce-
ben, Opoleben, Chelmben, Lukowban, Plockban,
Pultuskban 's a' t. lévő Lycaeumok és Gymnasiu-
mok; 3) a' Warsaui, Lomzai, Petrikau, Reiszeni
's a' t. Piaristák Oskolái; 4) több Klastrombeli, nor-
malis és leány oskolák; továbbá a' különös tanító
intézetek, u. m. 5) a' papi nevelő házak (Seminari-
um) a' püspöki lakó helyekben; 6) a' tanítókat for-
máló oskolák Gostyninben és Lowiczban; 7) a' War-
sauri és Kalisi Kadét Oskolák; 8) a' Kielcei Bányász
Academia a' föld alatti árok ásó (Mineur) katonai
osztállyal; 9) a' Katholikus Lengyel nemes ifjak Kol-
légioma Warsauban, mellyben a' Piaristák tanita-
nak; 10) a' Katonai Akadémia; 11) a' Mivésztség és
Musika 's 12) a' Bábákat formáló intézetek Warsau-
ban; 13) a' mezei gazdálkodás intézetje, a' barom
orvoslás oskolájával és 14) a' kézi mesterségek os-
kolája Marymontban; 15) a' tudományok 's föld-
mivelés Barátjainak társaságai, 16) a' drámai költés
oskolája, 17) a' physikai társaság és 18) a' Siket-
némák intézete Warsauban. 1821. voltak Lengyel
Országban 11 fő oskolák 169 tanítókkal és 4117
tanulókkal, 14 fő kerületi oskolák 104 tanítókkal
és 1943 tanulókkal, 9 mellékes kerületi oskolák 38
tanítókkal és 576 tanulókkal, 2 kezdő iskolai tani-
tókat formáló intézetek (Lowiczban és Pulawban).

9 tanítókkal és 79 nevelőekkel, a' 8 Helytartóságokban több kezdő (elementaris) iskolák 1222 tanítókkal és 37623 tanulókkal, melyeknek a' számok a' Siket-némák intézetével, a' fiú és leány gyermekek magános (privatum) nevelő iskoláikkal és a' Kielcei Bányász Akademiával együtt 1331-re megyen, a' provinciákban lévő papi nevelő 's katonai intézeteken, az erdő és vasárnapi iskolákon kívül, a' tanítóké pedig 1793-ot és a' tanulóké 45920-at teszen. A' tanítás ingyen van. A' közönséges nevelés Fundussa 2 milliom Lengyel forint.

A' tanító intézetek 1815 óta a' Warsauban lévő 's a' művelődésre és felvilágosodásra ügyelő Biztosság alatt vannak, melly vigyáz egyszersmind a' keresztény Anyaszentegyházakat illető tárgyakra 's a' könyv vizsgálatra is.

15. §. Könyvtárai: 1) a' Warsaui Univerzitásé 150000 Kötetekkel 's 60000 darab rézmettzés gyűjteménnyel, melly gyűjtemény az utolsó Lengyel Királyé volt; 2) az ugyan itt lévő tudományok társaságáé, egy ásványok kabinétjával; 3) a' Czartoriszky Hertzegé Pulawyban, a' Lublini Helytartóságban, melly 60—80000 kötetekből áll, ezen kívül sok becses kéziratok és ritka mesterség művek találhatók benne.

III. Polgári Alkotmánnya 's Igazgattatása.

1. §. A' Lengyel Királyság ugyan örökre az Orosz Birodalomhoz kaptsolatott, ez az öszve kötetés mindazáltal tsak személyes, a' mennyiben „A' Lengyel Korona az Orosz Birodalom Uralkodójának 's ennek maradékainak, örökösseinek és 'követőinek személyére nézve, az Orosz Császári Székben való örökösödés rendszabásai szerint örökös, mellynél fogva az Orosz Császár egyszersmind Lengyel Király

is, és az Orosz Császári Koronával együtt a' Lengyel Királyi Koronát is fejére teszi." Egyébaránt minden más tekintetben, valamint polgári alkotmányára, úgy törvényeire, igazgattatása formájára, sőt hadi népére nézve is, az Orosz Birodalomtól egyáltalában külön vált Státus; a' külső Udvarokkal való öszve köttetesse mindazáltal mind a' két Státusnak ugyan az, és egy forma, a' honnan Lengyel Országnak különös Követe semmi idegen Udvarnál sints.

2. §. Az Uralkodás formája. A' Lengyel Királyság törvények által határok közzé szorított Monarchia (egy Személy Uralkodása), melyben a' törvényhozó hatalom a' végrehajtó hatalomtól külön van választva és ezen utolsó minden meg szoríttatás nélkül a' Király kezében van, az első pedig a' Királlyal 's az Ország Rendjeiből álló két Kamarákkal közös. A' polgári alkotmány fővebb tizikelyei szerint

a) Mindenféle vallásbeli felekezet Isteni tiszteletére 's vallása gyakorlására nézve szabad és annak meg háborítói ellen védelmeztetik, úgy mindazáltal, hogy az Országlószéknek a' Katholika Vallásra, mint a' mellynek leg számosabb tagjai vannak, legyen különös gondja.

b) A' Státus külömbféle tagjainak személyek szabad, mellyben még a' parasztok is részesülhetnek, 's jószágokat szerezhetnek és birhatnak.

c) Minden Lengyelnek tellyes szabadságában áll akárhova költözni 's Jószágát magával el vinni.

d) A' Státusnak semmi tagja, akármelly klaszsisból való legyen is az, önkényesen el nem fogatathatik 's meg nem büntetethetik, melly utolsó tsak a' törvények szerint való meg íteltetés után, 's az Ország kebelében történhetik meg.

e) A' Birák függetlenek, az az vélekedéseiket szabadon ki mondhatják 's hivatalokból ki nem tétethetnek, hanem ha valamelly polgári vétekbe keverednek, vagy hivatalokkal vissza élnek.

f) A' Jóság el foglalás örökre el van törölve.

g) A' Könyvnyomtatás szabad, mellyre mindazáltal a' vissza élés el kerülésére a' Tanátsnak egy osztálya ügyel, a' meg világosodás Biztosságával.

h) A' nép képviselőinek a' Státus szükségeire meg kívántató pénz meg határozására bé folyássa van, a' honnan 4 esztendőnk mulva, ha az alatt Országgyűlése nem hirdettetik, az ilyen pénz fizetése meg szűnik; hasonlóképpen meg kívántatik azoknak meg egyezéssek az Adóra nézve is.

i) A' Lengyel hadi nép Európán kívül fegyvert viselni nem köteles.

k) A' Kormány 's törvényszékek Végzéssci Lengyel nyelven tétetnek fel, és a' közönséges 's fő polgári és katonai hivatalokat tsak Lengyelek viselhetik.

3. §. A' Király 's ennek Jussai. A' fellebbebb említett polgári alkotmány szerint a' Királynak, a' kinek személye szent és meg sérthetetlen, jussai e' következők:

a) A' Királynak, mint egyszersmind Orosz Császárnak jussa van Lengyel Országgal az Orosz Birodalom háborúiban, valamint békesség- és kereskedésbeli Egyezéseiben is részt vétetni.

b) Ő igazgatja a' fegyveres erőt mind a' háborúban, mind a' békességben, 's ő határozhatja meg a' hadi sereg mennyiségét.

c) Rendelést tehet az Ország jövedelmeiről, a' Státus költségeinek (Budget) sinórmértéke szerint vagy mennyiségéhez képpes.

d) Nállá van a' meg kegyelmezés, valamint a' büntetés meg változtatásának vagy meg semmisítésének jussa is.

e) Mást ki rekesztő jussal bir a' Senatorok, Miniszterek, Státus Tanácsosok, Esedező Levelek Előadoi, a' törvény 's ítélő székek Elölülőinek és Biráinak, a' Követek 's Konzulok, egy szóval minden fővebb polgári és katona tisztek ki nevezésére. Végre

f) Arra az esetre, ha az Ország kebelében nem lehet, maga helyett Helytartót nevezhet ki, a' ki nek mindazáltal, ha nem Császári Hertzeg, születt Lengyelnek kell lennie, hanem munkássága körének meghatározása a' Király szabad tetszésétől függ.

4. §. A' Monárcha és az ő házi és familiai személyes környüállásai, 's az uralkodásban való örökösödés ugyan azok, a' mellyek az Orosz Birodalom le irásában elő adattak, e' következő ki vételekkel, u. m. a) hogy az Orosz Császár, mint Lengyel Király köteles magát meg koronáztatni, 's b) a' polgári alkotmányj sérthetetlenül való megtartására meg esküdni, végre c) az Orosz Császárnak, mint Lengyel Királynak, bizonyos 's résszerént Uradalmokból, résszerént pedig kész pénzből álló meg határozott Udvari költsége (1 Civilliste) van, melly öszveséggel 7 milliom Lengyel forintot teszen.

5. §. Titulussa a' Monarchának: „Lengyel Ország Királya vagy Czárja.“

6. §. Czimere az Orzágnak egy fehér és koronás Sas veres mezőben. Udvari Tisztek: a' Korona nagy Lovász mestere, a' Korona Fő Vadász mestere, az Udvari pompa vezérő (Hofmarschal) a' Kamarások és Komornyik Urfiak.

7. §. Vitézi Rendjei: 1) a' fehér Sas rendje; fundáltatott II. Augustus Lengyel Királytól és Saxoniai Választó Fejedelemtől, a' Svécziával folytatott háború alkalmatosságával, 2. Nov. 1705. Ennek a' Rendnek tsak egy klasszissa van. Ilajdan nagy

tekintetben volt, az Ország fel osztatása, az az 1795. óta ellenben csak nem egészen el enyészett, hanem 21. Jul. 1807. ismét helyre állítottatott, 's a' Szász Királytól, mint egyszersmind Warsaui Hertzegtől, ámbár csak igen ritkán, osztogatottatott is. Sándor Császár a' Lengyel Királysággal együtt a' Rendet is meg ujjitotta, sőt a' 12. Nov. 1815. Warsauba tartott pompás hé menetelekor maga is viselte és több fővebb rangú Státus Tiszteket meg ajándékozott vele. 2) A' Sz. Stanislaus (Lengyel Ország védelmező Szentje) vitézi Rendje; ez érdem Rend 's Stanislaus Augustus Király alkotta 8. Máj. 1765. ezen körül írással: „Virtuti militari Stanislaus Augustus Rex Poloniae.“ Ezt is Sándor Császár ujjitotta meg 1. Dec. 1815. és 4 klasszisokra osztotta. 3) A' Katonai Érdem Rend, melly lételet Stanislaus Augustustól vagy Poniatowskytól vette Aug. 1791. utóbb a' Targowiczi öszve szövetség által el nyomtatott, hanem 1807. ismét helyre állítottatott, Sándor Császártól pedig 1815. meg erősítettett. Három klasszsisokból áll.

8. §. A' Státus Igazgattatása. Az Ország Kormányozását vizik: 1) a' Warsauban lévő Státus Tanács, mellynek Elölülője a' Király, vagy az ő Helytartója (Namiestnik), a' ki 1818. 29. Aprilisétől fogva Zajonzek Hertzeg, tagjai pedig a' Miniszterek, a' Státus Tanácsosok, az esedezések 's kérések elő terjesztői (Maitre des requêtes) és a' Királytól különösen meg hivott személyek. Két részre osztatik, u. m. az Igazgató Tanácsra és a' közönséges gyűlésre; az elsőbbnek tanácsoló szava van és a' tárgyat a' Helytartó vélekedése dönti el, mindazáltal minden végzést a' Departementum Miniszterének is alá kell írni: a' közönséges Gyűlés munkássága köre pedig a' fel tételben lévő törvények meg rostálása, a' Királytól ki nevezett kormányzó

tisztek törvényes be panaszoltatásoknak meg ítélés-
se, a' Jurisdictionok össze ütközésének el igazítása,
az Igazgatás akármely ágától tett számadások meg
vizsgálása és mind azon vissza élésekre való vigyá-
zás, mellyek a' polgári alkotmányt meg sérthetnék.
Továbbá a' Státus Tanács minden esztendőben szá-
mot ad az Ország állapotjáról a' Senatusnak, melly azt
meg vizsgálván, az Ország Gyűlése alkalmatossá-
gával ki nyomtattatja 's közönségessé teszi; 2) Négy
Minisztériumok, u. m. a) a' művelődés és közönsé-
ges tanítás Minisztere, mellynek Elölülője az Ország
Primássa, tagjai pedig 2 Püspökök, 3 Státus Ta-
nácsosok és 10 más személyek; b) a' belső dolgok
's a' jó rend; c) a' hadi dolgok; d) a' köz jövede-
lem és a' kinttár Minisztériumaik. Külföldi dolgok-
ra ügyelő Minisztérium a' Lengyel Királyságban nints,
mivel azok az Orosz Birodaloméival közösök. Az
Igasság Minisztere foglalatosságai a' leg fővebb tör-
vény székre vannak bízva, a' honnan ezen tárgyra néz-
ve sints különös Minisztérium. A' Státus Titoknoki
Miniszter mindég a' Király személye körül van. 3)
Mindenik Helytartóságban egy Biztosság vigyáz a'
törvények 's a' felsőbb rendelkezések végre hajtására,
a' jó rendre és a' közönséges szolgálatban 's az igaz-
gatás minden ágaiban való munkásságra. Elöl ülője
egy bizonyos szabadságokkal fel ruháztatott fő tiszt.
Ezen Biztosság rendelkezéseit 4) a' Helytartóság kerü-
leti Biztossai hajtják végre; és 5) a' falukban a' Bir-
tokosok, vagy kép viselőik, a' városokban pedig a'
helybeli Tanácsok az Igazgatás lánctáznak utolsó sze-
mei, mellyek tellyesítik a' Helytartóság Biztosságá-
nak a' kerületi Biztosok által velek közöltetett paran-
solatjait. Most már lássuk

A' nép képviselőit. Lengyel Ország azon Státusok
közzé számláltatik, mellyekben a' törvényhozó hatalom
a' Király és a' nemzet közt közös. Ezt a' jussát a' Nemzet

kép viselői által gyakorolja, a' Király által minden két esztendőben Warsauba egyszer öszve hivattni, 's 30 napig tartatni szokott Ország gyűlésen, mellynek ki hirdettetesse, és szét oszlatássa a' Király jussai közé tartozik, a' ki azt meg nyújthatja, 's ha a' szükség kívánja, a' Rendeket a' meg határozott időn kívül is öszve gyűjtheti. A' Gyűlés tagjai, -míg ez tart, se el nem fogattathatnak, se törvény szék eleibe nem idéztethetnek, azon Kamarának, mellyhez tartoznak, jóvá hagyássa nélkül. Az Ország gyűlés tárgya a' polgári, büntető 's az igazgatásra meg kívántató törvények, mellyeket a' Király a' Státus Tanács által terjesztet eleibe, a' Király által vele közöltetett Adók 's más közönséges terhek nevelésse, vagy kevesebbitesse és meg változtatássa, ezeknek a' nép közt való igasságos fel osztássa, a' Státus Költségeinek 's Jövedelmeinek ki dolgozássa, a' pénz Systema, a' katonai ujjontzok adássa 's a' t. felett való tanácskozás, melly mind a' két Kamaráknál nyilvános. Ezen tárgyak el végeztetvén, mindenik Követ bé nyújtja az őtet oda rendelő közönség kérésseit, 's panassza-it az Ország gyűléssénck, melly azokat a' Státus Tanács, e' pedig a' Király eleibe terjeszti. A' mit egyik Kamara jóvá hágy, azt a' másik vissza nem vetheti, 's meg nem változtathatja; a' miben pedig mind a' Király, mind a' Kamarák meg egyeznek, törvényé lessz, a' Király helybe hagyássa nélkül ellenben semmi végzés se kap kötelező erőt. Hogy valamely fel tételben lévő törvény az első vagy a' második Kamara eleibe terjesztetődjék, az a' Királytól függ, ki vévén a' köz jövedelmet tárgyazó törvényeket, mellyeknek elébb mindég a' második vagy a' Követek Kamarája eleibe kell vitettetniek. — A' Nemzet Képviselői két Kamarákra osztatnak:

Az első teszi a' Senatus (Tanács), melly a' Császári és Királyi vérből származott Hertzegekből, kiknek 18

esztendősek korokban abba béké menetelek és szavok van, a' Püspökökből és Helytartókból vagy Vajdák-ból (Palatinus), áll. Mind ebbe, mind a' második Kamarába jelen lehetnek még a' Státus Tanács tagjai is, szavok mindazáltal nincsen, ha csak egyszersmind nem Senatorok, vagy valamely Tartomány követjei is. A' Senatorok száma a' provincialis Követekének felénél, az az 39-nél több nem lehet. Hogy valaki ezen Kamarába Követnek választathassék, szükség, hogy 35 esztendősek legyen és 2000 Lengyel Forint esztendői Adót fizessen, *) melly választatás által az nem csak az Ország gyűlése tanácskozássáiba vehet részt, hanem ezen kívül jussa van még, sőt kötelessége is minden a' Király, ennek Helytartója, vagy a' Követek Kamarája által, a' hivatalokban restes, vagy ezzel vissza élő Senatorok, Miniszterek, Státus Tanácsosok és más fő Státus tiszték ellen tett panaszokra, továbbá a' tartományok 's közönségek gyűléseinek a' törvényekkel meg egyező, avagy nem egyező, 's az ezek által véghez vitt Követek választásának helyes vagy nem helyes voltára nézve, ítéletet hozni.

A' második Kamara tagjai a) a' tartománybeli (provincialis) Követek 77-en, kik valamely Kerület jószágos nemesseitől és b) a' nem nemesi közönségek 51 Követjeik, kik a' közönségek gyűléseiktől választatnak, mellyekben a' nem nemes fekvő jószág birtokosoknak, a' fábrikásoknak és kereskedőknek, kiknek a' boltjokban 10000 Lengyel forintot érő portékáik vannak, a' Papoknak, Professoroknak 's más közönséges tanítással foglalatoskodó személyeknek, végre minden talentumok, 's érdemeik által ki tetsző művészeknek van szavok. Ezen választásra nézve az Ország 77 kerületekre és 51 nem

*) Ugyan ezek kívántatnak meg a' Senatori és Helytartói hivatalra való választatásra is.

nemesi közönségekre osztatik el; a' választathatásra el mulhatatlanul szükséges, hogy a' ki nevezendő Követ 30 esztendőös legyen és 100 Lengyel forintnyi esztendei adót fizessen. Ezen Kamarának Elöl ülője az, a' kit a' Király tetszése szerént a' tagok közzül ki választ.

A' polgári és katonatisztek csak a' magok Jurisdictionik meg egyezéssével választathatnak Követekké, és abban az esetben, ha valamelyik Kamara Követje, a' kinek követté választatása előtt a' közönséges pénz tárból nem volt fizetése, idő közben ebből fizettetni szokott tisztséget vállalt fel, követi hivatalát azonnal el veszi 's ujj választatik helyette. A' Provincialis Követek Kamarájának Követjei hivataljokat 6 esztendeig folytatják, úgy mindazáltal, hogy egy harmad részek minden két esztendőben meg ujjittatik.

9. §. Az Igasság ki szolgáltatására ügyelnek: 1) a' Warsauban lévő Igasság ki szolgáltató Kormány-Biztosság, e' formálja az Igasság Minisztériumát, vigyáz fel arra és tudósítja a' felől a' Státus Tanácsot 's a' Király Helytartóját. 2) a' Warsaui fő ügyészi Hivatal, mellynek kötelessége, a' 20. Sept. 1816. költ rendelés szerént, a' Státus tulajdonainak védelmezése, a' honnan ennek bé folyása nélkül semmi per azok mellett, vagy azok ellen nem folytattathatik, ellenben az ügyészi Hivatal se kezdhet el valamely pert, 's Egyességre nem léphet a' Minisztériumok meg hatalmazása nélkül, u. m. a' mellyeknek fel vigyázások alatt van. 3) Az alsóbb törvényszékek, u. m. a) a' polgáriak, a' millyenek a) a' mindenik Kerület nevezetesebb helyein lévő Béke-Bíróságok, mellyeknek kötelességek a' peres feleket a' törvények által ki nem vett tárgyakra nézve szép móddal öszve békéltetni; a' Béke-Bírák 1816. 3821. és 1817. 4116. pereket fojtottak el öszve egyeztetés által. b)

a' Warsaui, Kielcei, Radomi, Kalisi, Lublini, Plocki, Siedleci, Suwalki 8 ítélő székek; több kereskedésbeli törvény székek, melyek közzé számláltathatik a' Warsaui vásári Biztosság is, mely a' vásári ügyek el igazítására ügyel: b) a' főben járó törvényszékek, melyektől, valamint a' fellyebb említett polgári ítélő székektől, és egy szóval minden kissebb törvény székektől is a' perek 4) a' Lublini és Petrikai fellyebb vitel törvény székekhez vitetnek fellyebb, melyeknek ítélet mondássait 5) a' Warsaui leg főebb törvényszék vizsgálja meg; a' Státus ellen el követett vétkekben pedig végre 6) az Országgyűlés vagy a' fő nemzeti törvény szék hoz ítéletet.

10. §. Az Ország Jövedelmeinek kutfejei a' kéményektől, főtől, a' fekvő jószágoktól fizettetni szokott adók, továbbá az iroványok meg bélyegezése, takarmány adás, posták, kártyák taxái, és Sors játék (Lotteria), melyekből 1817. 60,662,686 Lengyel forint jött bé. Ebből a' Státus külföldre költségeire 52 milliommál több fordítván, maradt mintegy 7,868,357 forint. 1822. és 1823. a' Császár az adót $\frac{1}{8}$ résszel, és így mintegy 2,868,357 forinttal kevesebbre tette. A' Királyi Udvar számára rendelt költség 7 milliom Lengyel forint.

Adóssága a' 3. Máj. 1815. Prusszia és az Orosz Birodalom közt kötött Egyesség szerént régire, mely a' Stanislaus Augustus Királyét 's a' hajdani Lengyel Országét és ujra osztatik, mely a' Napoleon által fel állítatott Warsaui Hertzegségét foglalja magába; mind a' kettő öszveséggel 150 milliom Lengyel forintot teszen.

11. §. Hadi ereje, melynek Fő Vezére Konstantin Nagy Hertzeg, a' mostani Orosz Császár I. Miklós testvér bátyja, 30,000 gyalogokból és 20,000 lovasokból áll, kiknek számába a' 12,000-ből álló Királyi ör sereg is bé van foglalva, mely 50,000

katonaság háború idején a' polgári katonákkal nevezetesen meg szokott szaporíttatni. Egy 17. Oct. 1816. költ Császári parantsolat szerént ugyan is minden Lengyel Országi lakos, akármely rangú, származású és vallású legyen is, 20 esztendő korától fogva 30 esztendő koráig köteles katonáskodni. Ezekből 2 tartalék sereg formáltatik, melyek közül az elsőbe irattak az állandó sereg, a' másodikba lévők pedig az elsőbb pótlására valók, melly katonai bé iratás alól csak a' külföldiek 's ezeknek a' külföldön született fiaik, a' familiákban lévő egyetlen egy fiú gyermekek, az ifjabbak tutorságát viselő idősebb testvérek, a' gyermekes özvegyek, a' Státus tisztjei, a' papok, tanítók, törvény tanulók, orvosok, seb orvosok, fábrikások, mívészek, mester emberek 's ezeknek legénnyeik és a' 'Sidóknál minden közönségben 1 pap 's egy kántor, egy 1819-diki Császári rendelés szerént minden tanulók 's 12 erdő tudományt tanulók vannak fel szabadítva. A' be irattak magok helyett mást is állíthatnak. Az első tartalék seregben lévők minden esztendőben kötelesek a' ki rendelt helyen meg jelenni, a' hol 15. Aprilistól 5. Juniusig magokat a' fegyverben gyakorolják. Egy 1817-ki Császári végzésnél fogva a' 'Sidók is alá vannak 20 esztendő koroktól fogva a' 30-kig a' be iratásnak vettelve, 's mást nem állíthatnak magok helyett, csak 'Sidót; ha pedig a' Státus a' 'Sidó katonák nélkül el lehet, katonáskodás fejébe bizonyos esztendei adót fognak fizetni. A' köz bátorság fen tartására rend őrző katonák is vannak a' Helytartóságokban. A' pénz táraikat 's fogházakat Királyi katonák őrzik, kiknek számok 500, és 1820. állíttattak fel, 'Soldjok pedig az adót idejében le nem fizetőkre vettetni szokott 's más büntetés pénzekből fizettetik. A' katonaság tartására 40 milliom Lengyel forint kívántatik meg.

Katonai Oskolái a' Kalisi és Warsaui Kadét Oskolák és a' Warsaui Katonai Akadémia.

Erősségei vannak Zamoschan, melly a' leg erősebb, Modlinban a' Visztula és Bug 's Czenstochowában azon tájék oltalmazására, a' hol a' Felső Sziléziából Warsauba és Posentől Kalison keresztül Krakauba vivő Ország utak egymást ketté vágják.

Fegyver Fábrikája van Konskieben (Sandomirzban).

H i s t ó r i á j a.

Azon első Slavus nemzetségeket, mellyek a' VI. Században a' hajdani Finnus törsök nemzetséget ősi lakó helyéből ki szorították, 's a' Dniepernél fel felé, a' Visztulánál pedig le felé húzódtak, és amott Lithvánusok, itt, a' Baltikum tenger partjain Prusszusok és Lettusok neve alatt telepedtek meg, a' VII. Században a' Lechusok, egy hasonlóképpen Slavus nemzetség, követték, kik utóbb Lengyeleknek, az az térségen lakó Slavusoknak nevezettek. A' szomszédokkal való szünteleni tsatázás volt ezen újonnan alkotott és egy

Piast nevű Fejedelme alatt, a' ki egy Kruswikból való szántó vető volt és kegyes 's jámbor életéért hivatott a' Thronusra, 840. a' Visztula és Wartha közt egyesült nemzetnek a' sorsa. Leg többet küszködtek pedig a' Lengyel Fejedelmek az őket hatalmuk alá vetni akaró Német Császárokkal I. és II. Ottoval, a' kik tsak ugyan meg is hódították a' Lengyeleket, melly alkalmatossággal I. Otto 960. tájján a' keresztény vallást is bé vitte közükbe 's Poszenben, Gnesenben és Krakauban Püspökségeket fundált a' Micislaus Fejedelem uralkodása alatt, de a' melly, a' két nemzet közt mintegy 150 esztendeig

tartó hadakozásból származott 's meg rögzött gyűlölség miatt, felette kevés jól tévő következt huzott az el nyomattatott Lengyelekre nézve. — A' Királyi nevet leg először a' Piast familiájából született

I. Boleslaw vette fel, de a' mellyet a' Német Császártól II. Henriktől az adózás fel tétele alatt nyert meg. Meg holt 1025. Nevezetes Uralkodók voltak még a' Piast maradékai között Kazimir, egy szent életére 's polgári eszességére nézve jeles férj-fiú. Meg holt 1058. III. Boleslaw, a' ki 1138. Lengyel Országot 4 részekre, u. m. a) Nagy Lengyel Országra a' (Warthánál), b) Kis Lengyel Ország-ra (a' Visztula felső mellyékén), c) Sziléziára, és d) Massoviára osztotta fel a' fiai közt, melly tselekedete által mind azon rosszaknak, mellyek azután Lengyel Országot érték, fő kút fejét fel nyitotta. Az Osztály részessei ugyan is a' helyett, hogy egyesült erővel oltalmazták volna tartományaikat, meg hasonlottak magok közt, mellynek rossz következtései nem sokára bé következtek, mivel a' Boleslaw unokája Konrád, a' ki Massoviát birta, az öt nyughatatlankodtató Prusszusok ellen, az akkori időben vitézségéről esmeretes Német vitézi rendet kén-telenítettvén segítségül hívni, ez 1230. óta egészen 1404. birtokába maradt a' Baltikum tenger partján az Oderától a' Finniai tenger kebelig fekvő tartományok, és így Lengyel Ország északi oltalom lineáját 's tengeri kereskedését el vesztette: még siralmasabb következtéssé lett az erő meg oszlássának és a' fel osztatásból származott belső zürzavaroknak, az Ország el gyengülése és az 1240. Európát el borítással fenyegető Mongolok által történt kegyetlen fel prédáltatása; ugyan ekkor hasonló tsapás érte Hazánkat is, melly, ha az északi Státusok u. m. Orosz és Lengyel Országok a' belső egyenetlenségek miatt el nem gyengültek, 's ama bárdolatlan ellen-

ségnek, mellynél kegyetlenebbet Europa még nem látott, ellent állhatott volna, Magyar Ország most sokkal virágzóbb állapotban volna. Öszve kaptsolta ugyan Wladislaw (Uladislaus) Lokietek, a' ki magát 1305. Krakaui Királynak meg koronáztatta, a' hajdani Lengyel Ország fővebb alkotó részeit, Nagy és Kis Lengyel Országot, de már későn, mivel sokkal jobban meg fészkelték magokat a' Németek a' Lengyel Státusokban, hogy sem onnan ezeket szüntelen tartó tsatázásai után is ki verhetne volna. Követte az Uralkodásban a' fia

III. vagy Nagy Kazimir, a' ki leg nevezetesebb 's egyszersmind leg utolsó is a' Piast familiájából. Alig lépett 1333. cz a' vitéz és kormányra termett férfiú a' Királyi Székre, a' Német vitézekkel még az atya által kötött fegyver nyugvást azonnal meg hosszabbította egy esztendőre és I. Károly Magyar Királyt, mint Sógorát kérte meg ő és a' rend közt közbenjárónak. Munkába is vette I. Károly a' két ellenséges fél közt kötendő Békességet, melly 1335. Visegrádon tökéletességre is ment ezen fel tételek alatt: hogy a' vitézek a' Cujaviai Palatinatust 's a' Dobrzini Kerületet adják vissza 's 10,000 forintot fizessenek kár meg térítés fejében Lengyel Ország-nak; Kazimir ellenben Pomeraniáról mondjon le 's ezt, a' Német rendnek engedje. Ezen a' rendre nézve hasznos békességet azonközben a' Német Birodalombeli gyűlés helyben nem hagyta, de mivel a' Birodalom a' kebelében dühösködő egyenetlenségek miatt, annak fel forgatására fegyveres népet nem állíthatott ki, a' Pápa útján akart igasságot szolgáltatni. A' Szent Szék a' vitézeket minden el foglalt tartományoknak vissza adássára, az általok le rontatott Templomok ujra fel építésére, kár meg térítés neve alatt nagy summa pénz és minden költségek le fizetésére büntette. Ez az ítélet mondás mind-

azáltal, jóllehet az anyaszentegyházból való ki rekesztetés is hozzá járult, a' vitézeket el nem csüggesztette, sőt IV. Lajos Császárhoz folyamodtak, a' ki mint ellensége a' Pápának, meg tiltotta nekik a' rend birtokainak vissza adássát, melly azokat meg is tartotta kezei közt és a' fegyvert le tette. Kazimirnak maradékai nem lévén, hogy ellenségei ellen a' meg támadtatás esetére bizonyos segítségre teheszen szert, 1339. a' testvérének, az I. Károly Magyar Országi Király feleségének fiát, Lajost választotta örökössének. 1340. a' Német vitézi rend foglalássai miatt vallott kárát Kis Orosz Országgal, melly valaha a' Lengyel Korona alá tartozott, pótolta ki. Hogy minden erejét egyesíthesse Orosz Ország ellen, még inkább pedig azért, hogy a' Német vitézekkel uj háborúba ne keveredjék, ismét meg kinnálta ezeket a' békességgel, a' fellyebb említett feltételek szerint, melly ez uttal 1343. a' Birodalom gyűléssétől is meg erősítettett. Bátorságba helyezettvén Kazimir a' Német vitézekre nézve magát, Sziléziába, mellyet I. vagy mint egyszersmind Német Császár, IV. Károly egészen Cseh Országhoz kaptsolt, ütött bé, 's azt csak nem egészen el foglalta, belőlle mindazáltal utóbb is a' Cseh Királlyal kötött egyesség szerint csak Fraustadtot tartotta meg, mivel hadi erejét a' Lengyel Országot fenyegető Tatórok ellen kellett fordítania. Ez a' vad és kegyetlen ellenség Krakaut tette prédálássainak tárgyává 's már közelgetett a' meg rémült város felé, midőn Kazimir a' Visztulához nyomúlván, nem csak az által jövetelt gátolta meg, hanem őket meg is vervén a' vissza vonulásra kényszerítette. Innen a' legnagyobb sietséggel Sziléziába ment, széllyel szórta a' Cseh sereget 's azután vissza tért tulajdon Státus-saiba a' jó rend helyre állítására. Ezen tzeljének eléréssére Wvilsitzába Ország gyűlést hirdetett 1347.

mellyen a' leg alkalmasabb férjfiakra a' törvények egészen ujji ki dolgozássát bizta, mellyben maga is részt vett; Krakauba Universitást fundált; hogy bárdolatlan szomszédjainak be ütésseitől Országát bátorságba helyheztesse, több városokat meg erősített; továbbá kőr házakat 's oskolákat állított fel, végre a' mesterségeknek is igen nagy pártfogók voltak, mellyeknek, valamint a' tudományos művelődésnek is leg erősebb talp követ ő tette le. Azon atyai gondoskodásáért, mellyel a' Nemesség által igen nyomtatott jobbágyokat ápolgatta, parasztok Királynának nevezetett. Ezen nyugodalmát, hadi népének, mellyet a' Moldvai Vajda egyik fiának adott segítségül, attyáról való örökségének vissza szerzésére, szerentsétlensége és el fogattatása zavarta meg, melly vesztése oly nagy volt, hogy az ellenségen való bosszú állást tellyességgel lehetetlennek látta, a' honnan a' foglyokat temérdek pénzen váltotta ki. Életének végét veres Orosz Országnak, Vollhyniának, Podoliának, Chelmnek és Belznek a' Lithvániai Hertzegektől, a' kik azokat az Oroszoktól foglalták volt el, 1366. történt vissza vétettetéssek és Lengyel Országhoz való kaptsoltatások ditsőiti. Meg halt 1370. életének 61. esztendejében a' lovának alatta való el esése miatt. Szép tulajdonságait sok hibák homályosítják, leg nevezetesebb volt ezek közül az asszonyi Nem eránt való határtalan hajlandósága, a' honnan (némelly történet írók szerint) a' Száh Felicián azon gyilkos szándékának is, mellynél fogva a' Királynét Visegrádon az asztalnál meg akarta gyilkolni, de a' Király maga közbe vetése miatt csak négy ujját vághatta le, a' Kazimir, a' ki egyszer Visegrádon létében Száhnak a' Királyné szoba leányai közt lévő igen szép Klára neyü leányába belé szeretett, 's ezt a' Királyné kerítésse által meg szeplősítette, fajtalansága volt fő oka. Szá-

mos ágyassai közt egy Eszter nevű 'Sidó leány volt, a' ki eszközölte ki hite sorsossainak azon szabadságaikat, mellyekkel azok azután éltek. — Nagy Kazimirral tökéletesen ki halván a' Piast familiája, melly Lengyel Országon 526 esztendőig uralkodott, ezentúl idegen házakból választottak a' Lengyelek magoknak Királyokat, melly tettek által mind azon nyughatatlanságoknak, mellyek végre ezen közel 1000 esztendő le folyása alatt tsak nem tsupa szerentsétlenségei által emlékezetre méltó Státusznak függetlenségét semmivé tették, fundamentomát megve-tették. Leg első idegen familiából lévő Királlyá volt Lengyel Országnak az Andegavumi (Anjou).

Lajos, a' ki egyszersmind Magyar Ország Királlyá is volt. A' Lengyelek ugyan is a' Nagy Kazimir ajánlására, el mellőzvé a' Piast familiájának mellék lineáit, a' vitézségéről és nagy tehetségeiről híres Lajost választották, amazoknak minden ellenmondássok mellett is, Királyoknak és éppen ekkor tétetett le a' Lengyel Ország Aristocrátiai (Fő emberek, Nemesek uralkodása) polgári alkotmányának 's választó Orzággá létének leg első talpköve. Hogy t. i. Lajos az elébbeni uralkodó ház mellék ágaiból lévő Hertzegek jus tartassát meg erőtelenít-hesse, szükségesképpen a' választó nemességnek kedveznie kellett, melly annakutánna is szavát, az ötöt ujjabb meg ujjabb jussokkal fel ruházó Koronára vágyónak adta el, mig végre a' Király tsak nevét viselte méltóságának, az országlást pedig a' Nemes-ség gyakorolta, mellyet ez még Nagy Lajos alatt el kezdett kezére játszani, mivel köztök nem lakott és így a' szakadások koholására idejek volt, mellyek a' Lajos 1382. történt halálával ki is ütötték magokat. Lajos után ugyan is a' Luxemburgi házból való 'Sigmond Magyar Királynak, mint az ő leg idő-sebb leánya Mária férjének, a' kinek az 1382-ki

Ország gyűléssen hűséget is esküdtek a' Lengyelek, kellett volna a' Lengyel Királyságra jutni, de alig hunyta bé Lajos, a' kitől féltek, a' szemeit, azonnal meg változtatták a' választást és a' Lajos ifjabb leányát Hedviget emelték arra, mindazáltal azon feltétellel, hogy a' Lithvániai Nagy Hertzeghez

Jagellohoz menjen férjhez, a' ki Lithvánia Lengyel Országhoz kaptasztatásának fundamentomát megvetette és a' keresztény hitre állott, 's a' keresztségben Wladislaw (Uladislaus) nevet vévén fel, Kraukában meg koronáztatott 1386. A' Magyar Országgal való öszve köttetését Lengyel Ország e' szerént a' Lithvániaival tserélte fel, melly tartósabb volt amannál, ámbár a' nyelv és a' hazai szokások miatt a' két nemzet közt való köz fal állandóul fen maradt a' Lengyel és Lithvánus közt, 's a' kereszténység, mellyet e' tsak most vett bé, éppen nem lehetett eleinte olyan politikai lántz, melly ezt a' két testvérre lett nemzetet egymással szorossan egyesithette volna; mindazáltal ezen nehézségek mellett is sokkal hatalmasabbakká lettek, egyesítván erejeket, mint annakéltötte, 's közös ellenségektől, a' Német vitézi rendtől el vették Samogitiát. Hasonló szerentsével hadakozott Jagello a' Moldvai és Oláh Országi Fejedelmekkel is, a' kik a' Lengyel felsőség alól ki akarták magokat huzni, de meg győzettetvén, ismét kéntelenítették magokat neki alá adni. A' Jagello 1434. történt halála után a' fia

IV. vagy mint Magyar Király I. Ulászló jutott a' Lengyel Királyságra, a' kinek ezen méltóságra való emeltetessét az attya tsak az által nyerte meg a' nemességtől, hogy azon szabadságokon kívül, mellyeket ez az elébbeni Királyoktól kapott, ujjakkal nevelte. E' szerént ámbár a' Jagello familiájából született Hertzegek magokat a' Lengyel Korona örökösseinek nézték, 's még a' XVI. Században is

közzülök választattak a' Lengyel Királyok, a' Korona el nyeréssére mindazáltal a' Nemesség választása és szava el multhatatlanul szükséges volt. Az Ulászló uralkodása igen rövid ideig tartott, el metztvén azt a' Várnai 1444. között mint Magyar Ország Királya és a' Törökök közt történt ütközet, mellyben meg verettetvén, el esett. Követte a' testvére

IV. Kazimir, a' ki leg először egyezett meg abban, hogy a' provinciák öszve gyűlése nélkül semmi törvény se hozattathassék, 's ekkor vette kezdetét a' törvényeknek az Ország gyűléseken a' rendek meg egyezéssével való hozattatása. Kazimir egyébaránt vitéz ember volt, el vette a' Thorni egyezés szerént 1466. a' Német vitézi rendtől Prussziának egy részét, u. m. Culmot 's a' Visztula mellyékét egészen Elbingig, más részét pedig Feudum név alatt engedte annak által birtokul. Meg holt 1492.

Albert János, Sándor és I. 'Sigmond a' IV. Kazimir fiai és követői alatt nem tsak a' rendeknek a' törvény hozásban való meg egyezéssek tétetett el multhatatlanul szükségessé, hanem az is meg állapittatott, hogy a' Senatorok 's a' tartománybeli Követek helyben hagyása és tudta nélkül a' Királyok leg kissebb rendelést se tehessenek. Ez a' szerentsétlen meg szorittatása a' Lengyel Király hatalmának a' következő Századokban mind inkább inkább meg erősítettvén, Lengyel Ország egy Monáchiából és Aristocratiából öszve elegyítettett uralkodás formájú Szabad Státus lett, mellyben az Aristocraták, vagy fővebb emberck, az ujj Király választáskor mindég nagyobb nagyobb hatalmat tsikorván ki ennek kezéből, végre a' leg utolsó nemes embernek is szabadsága volt vetoja által az egész Ország gyűléssét meg zavarni 's szét oszlatni, és éppen itt kell keresni azon szerentsétlen fő okot, melly ezen nevezetes Státusban gyakran munkátlanságot, gyakran pedig pol-

gári egyenetlenségeket 's hazafiúi háborúkat szült. Sándor 1506. meg halván, utánna

I. 'Sigmond a' IV. Kazimir leg ifjabb fia választatott Királynak. Ez az Oroszokkal három ízben 's mindég szerentsésen hadakozott. Az unoka öttével, a' Brandenburgi Markgróffal, Albertel, a' Német Vitézi Rend Nagy Mesterével, a' ki a' Katholika Hitet el hagyván, a' Lutherana Vallást vette bé, hosszas versengésse volt, melly végre a' Krákai Békesség által végeztetett el, és Albert Prussziát mint Lengyel Országi Feudumot, örökös tulajdonává tette 1525. Ezt a' veszteséget 'Sigmond Massoviával pótolta ki, mellyet a' Piaszt familiájából való utolsó férjfiúi birtokos halála után Lengyel Ország-hoz kaptsolt. A' Lembergi Ország gyűlésén magát ki ütő párt ütését a' Nemességnek el fojtotta; Oláh Országot ellenben a' belső zenebonák miatt a' Törököktől, kik azt el foglalták, vissza nem vehette. Ennek a' leánnya volt Izabella, a' Zápolya János Magyar Ország Királya felesége. Meg holt 1548. A' fia

II. 'Sigmond (Sigismundus Augustus) a' Lief-landban lévő Német Vitézi Rendnek, melly az Orosz Czárral II. Ivan Wasilejewittsel hadba keveredett, pártját fogván, közötte és Orosz Ország közt háború ütötte ki magát. Kettler Gotthard ugyan is a' Rend Nagy Mestere II. Ivántól való féltében Lief-landot, Kurlandot és Samogitiát 'Sigmondnak ajánlotta, olly fel tétel alatt, hogy ezek Lengyel felsőség alatt lévő, hanem a' Rendnél maradandó Feudumok legyenek, melly Egyesség miatt a' fellyebb említett tartományokra vágyódó Oroszok és Svékusok, 's azoknak ujj fő Urok, a' Lengyel Király 'Sigmond közt hosszas és véres háborúra jött a' dolog, mellynek ezen utolsó 1572. meg halván, végét nem érthette. II. 'Sigmond alatt terjedt el a' Lutherana

Vallás leg inkább Lengyel Országban: neki köszönheti a' nemzet azon fontos jussát is, melyet a' Wílnai Ország gyűlésen nyert, t. i. hogy nem csak azok a' nemesek és Urak, a' kik a' Római Katholika hitet vallják, hanem a' többiek is, ha a' keresztény valláson vannak, nemesi jussokkal 's szabadságokkal élhessenek és minden hivatalokra 's méltóságokra, mind a' Státusban, mind a' Koronánál, mind pedig a' nemesi tisztségeknél, el juthassanak. Ő alatta lett a' Lublini Ország gyűlésen Lengyel Országgal Lithvánia egy testé, mely egyesülésnél fogva mind a' két Státusnak, azután egy és ugyan azon Fejedelme volt.

II. 'Sigmond minden örökös nélkül halván meg, az ő halála és az ujj Király választás közt el tölt időt (Interregnum) az a' híres öszve szövötközés (Confoederatio) teszi nevezetessé, mely szerént az akkor Dissidens név alatt egyesült Katholikus és nem Katholikus rendek egymásnak költsönösen meg ígérték, hogy a' vallásbeli különbségért egy tsepp vér se fog ki ontatni, és senki se fog meg büntettetni. Ezen Dissidenseket tehát jól meg kell különböztetni a' későbbben támadt Dissidensektől, a' kiken ekkor már csak a' nem Katholikusok, u. m. Protestánsok, Görögök 's a' t. értettek.

A' Jagello férjfiúi ága II. 'Sigmondban el enyészvén, a' Lengyelek választási jussa szélesebb ki terjedésű lett, mint annakelőtte, a' Királyok hatalma ellenben a' sok alkudozás miatt mindég keskenyebb keskenyebb határok közzé szorítottatott. Amaz majd minden Király választáskor igen sok nyughatalanságokat 's véres jelenéseket, e' pedig az Ország tekintetének 's hatalmának el gyengülését hozta maga után. Négyen vágyakodtak a' meg ürült Lengyel Királyi székre, u. m. Ernst Austriai Fő Hertzeg és a' II. Maximilian Császár fia, János Svécziái Király,

's ennek a' fia 'Sigmond, és Valoisi Henrik, Anjoui Hertzeg a' II. Henrik Frantzia Király fia, kik közül a' leg utolsó, az az

Valoisi Henrik választatott, a' Frantzia párt 's a' Pápa segítsége által, Királlyá 1573. de a' következő 1574. esztendőben a' bátyja IX. Károly Frantzia Király halálát meg hallván, 4 hónapok mulva meg koronáztatássa után oda hagyta a' Lengyel Koronát 's az Országot, alattomban Frantzia Országba illantván el, a' hol III. Henrik név alatt Királlyá lett. A' Lengyelek, a' kik ő vele éppen, olly meg elégedetlenek voltak, mint ő a' Lengyelekkel, a' vissza jövetelre bizonyos határ napot tettek neki, mellyre meg nem jelenván, a' Királyi méltóságtól Henrik meg fosztatott, és azzal, el mellőztetvén a' többi Koronára vágyók, kik a' fellyebb már említettekén kívül még Alfonsus Ferrarai Hertzeg 's Báthori István Erdélyi Fejedelem voltak, ugyan ezen utól említett

Báthori István ékesítettett fel 1575. a' ki a' Piast familiájából lévő I. 'Sigmond leánnyát, Annát azonnal feleségül vette, és minthogy II. Maximilián Császár, a' leg hatalmasabb vetélkedő társa a' következő esztendőben meg holt, meg is erősítette magát abban, 's egy esztendő le folyása alatt az egész Ország meg hódolt neki. Leg tovább ellent állott Báthorinak minden Lengyel Országi tartományok közt Danczig, melly 5000 embert küldött a' Királyi seregek ellen, de alig kezdődött el az ütközet, tüstént hátat fordítottak a' Dantzigiek 's Dantzig maga is meg vétetett, és nyakasságáért bizonyos Summa pénzre büntettetett. E' szerint Báthori az egész Országtól Királynak meg esmertetvén, a' még II. 'Sigmond alatt ki ütött Orosz háború folytatásához kezdett, mellyet olly szerentsével végzett bé, hogy az 1579. II. Iwan Wasiliewitz Orosz Czárral kötött Sapoliai Békességnél fogva Lengyel Országot

Lieflandal, melyet Orosz Ország kényszerítetett néki által engedni, nevelte. A' hadi ditsőségen kívül, az Ország kormányozására nézve is nagy érdemeket szerzett ez a' derék Fejedelem magának, melyeknek tsalhatatlan tanubizonyságai az általa hoztatott bölts törvények, az igasság ki szolgáltatásának 's a' kintstár igazgatásának jobb rendbe hozása, a' vallásbeli versengések idejében való el fojtása, a' katonai fenyték jobb lábra állítása, és a' tudományok 's mesterségek gyámolítása, melyek és vitézi tettei által magának nem tsak a' tulajdon Országában lévő Nagyok és Nemesek előtt, a' kiket meg tudott zabolázni, hanem a' külső Hatalmasságok előtt is igen nagy tekintetet szerzett. 1586. életének 54. esztendejében történt véletlen halálát némellyek méregnek, mások az Orvosok tudatlanságának tulajdonítják. — Ezen derék 's a' Lengyelektől közönségesen szeretett Királynak halála után, az ujj Király választásra öszve gyült Nemesség közt két nevezetes párt támadt, melyek közzül az egyik Maximilian Austriai Fő Hertzeget, a' II. Rudolf Német Császár testvérét, a' másik pedig 'Sigmond Svécziái Hertzeget, a' János Király fiát akarta a' Thronusra emelni. Csak nem egy egész esztendeig tartó versengés után az utolsó párt győzött és

'Sigmond, a' ki ezen a' neven a' Lengyel Királyok sorában II. nyerte el a' Koronát 19. Aug. 1587. A' hatalmas és vitéz Báthori István ezen méltatlan követőjének 45 esztendőig tartó uralkodással tellyes volt nyughatatlanságokkal, melyeket leg inkább az ő gondatlan tettei okoztak, leg főbb hibája pedig abban állott, hogy el mellőzván önnön Országa belső állapotját, a' külső Státusok dolgaiba avatta magát. Ilyen volt nevezetesen az Orosz Országi szakadásoknak és egyenetlenségeknek alattomos élesztése 's a' Hamis Demeterek segítés-

se *), melly zavarosban halászni kívánó politikája és Svécziában, a' hol hasonlóképpen Király volt, a' Katholika vallásnak erőszakos terjesztése által Lengyel Országot hosszas és káros háborúba keverte, mellynek következtése a' lett, hogy a' Svécziái Koronát, minden ennek kezében meg tartására tett iparkodásai mellett is el vesztette, sőt a' Lengyel Királyi székben is nehezen maradt meg, mivel a' szükségtelen hadakozásokkal meg nem elégedett Nemesség az ő Királyságból leendő le tételére öszve szövetekezett, hanem szerentséjére az egész dolgot idején meg tudta 's a' pártosokat el nyomta. Alig vonúltak el a' 'Sigmond feje felül a' fellyebb említett veszélyek, ismét új háborút huzott a' Moldvai zenebonákban való rész vétele által Országa nyakára 1620. de igen szerentsétlen ki menetellel, mert a' helyett, hogy a' Törökök által el foglalt Lengyel korona hajdani jussát ezen tartományhoz vissza szerezte volna, a' Tatárok kegyetlen pusztításokat vittek Országában véghez, 's a' Török Császár is hadat izent neki. Kettős ellenséggel lévén 'Sigmond körül véve, a' hadi szerentse változó volt, míg a' 9. Oct. 1621. kötött békesség a' két ellenséges táborral a' fegyvert le nem tétette, mellynek pontjai ezek voltak: hogy Moldva és Oláh Ország vallásbeli alkotmányát meg tarthassa, hanem a' Choczimi várral együtt Török Felsőség alatt maradjon; a' Törökök ellenben arra kötelezték magokat, hogy a' fellyebb említett két Tartományokba keresztény 's a' Lengyelektől nem idegenkedő Fejedelmet (Hospodár) fognak mindég tenni. A' Török háborútól meg menekedvén, Svécziához való jussát kezdte vitatni, 's a' Királyi méltóság vissza szerzésére Gusztáv Adolf ellen hadat indított, de ezen fel tételében se volt szerentsés, sőt a' mellett, hogy a' Svécziái Koronát el nem nyer-

*) Lásd ezeket az Orosz Birodalom Históriájában.

hette; a' Richelieu Kardinalis és Frantzia Országi Miniszter maga közben vetéssére 1629. kötött fegyver nyugvás pontjai szerént Gusztáv Adolf minden Lieflandi és Lengyel-Prussziai foglalássainak Ura maradt. Meg holt 'Sigmond 30. April. 1632. 66 esztendő korában. A' fia

V. Ulászló egyedül lévén, a' ki nyilvánosan vágyott a' Lengyel Koronára, ezt minden nehézség nélkül meg is kapta, hanem meg is mutatta, hogy a' Királyi székre érdemes volt, mivel alig állott valaha a' Lengyel hatalom olly magas ponton, mint ő alatta, és ő volt a' Lengyel Királyok közt legutolsó, a' ki az Ország méltóságát a' félelmessé lenni kezdő Orosz Ország ellen fen tudta tartani. Valamint ugyan is az előtte élt Uralkodók többnyire csak nem szüntelen tartó ellenségeskedésben éltek a' tö szomszédságokban lévő Orosz Czárokkal, úgy ő is hadba keveredett a' Diwilinai 14 esztendőkre 's 6 hónapokra kötött békesség által el vesztett Smolensk, Severia és Tsernigow miatt ellene támadó Michailo Feodorowits Romanow Czárral, melly a' Lengyelekre nézve, a' kik 1634. már Moskau alá nyomultak, lett szerentsés, mivel a' Viasmai Egyesség szerént Liefland, Esthland és Kurland is a' Lengyel Korona alá jöttek. Az atya és Gusztáv Adolf közt 6 esztendőre kötött fegyver nyugvást 26-ra meg nyújtotta, azon fel tétel alatt, hogy a' Svékusok Prussziából takarodjanak ki, Lieflandot ellenben a' Dünáig tartsák meg. Egyébaránt az Ulászló uralkodása tsendes volt, ki vévén a' Dániával és Brandenburgal, a' Danczignál és Pillaunál bé vitetett Lengyel tengeri vámok felett támadt egyenetlenségeket, melly ujj teréhtől IV. Krisztián Dániai Király fegyveres kézzel szabadította fel a' Kereskedőket. Ulászló 1648. minden örökös nélkül halván meg, a' testvére

János Kazimir, a' ki az előtt Kardinális volt, emeltetett a' Királyi méltóságra. Ez leg először is a' még Ulászló alatt fel zendült Kozákokkal lépett egyességre; de a' mellyet ezek 's a' Hettmannjok Ohmielnicki, bizván az Oroszokban 's a' Tatárookban, fel bontottak. Hadra került tehát a' dolog, mellyben a' hit szegő Kozákok Beresterzkonál keményen meg veretettek, 's felette nagy veszteséget szenvedtek. Ohmielnicki e' szerint igen el gyengülvén, békességet kért Jánostól, mellyet meg is nyert 1654. ezen fel tételek alatt, hogy tölle szava meg szegésséért engedelmet kérjen, a' Kozákok a' Tatárokkal való barátsággal fel hagyjanak, a' görög vallás követésére szabadságok legyen, és a' Lengyeleket fegyveres néppel segítse. Hanem ez a' békesség se volt tartós, mivel a' nyomattatás miatt zugolódó Kozákok Hettmanja ismét fegyverre kelt János ellen 's Orosz oltalom alá adta magát, a' mi a' Lengyelek és Oroszok közt kemény háborúra szolgáltatott alkalmatosságot, mellyben a' győzedelmes Alexei Michailowitz Smolensket, Tsernigowot és Severiát Lengyel Országtól el szakasztván, Országához kaptsolta és azokat a' Niemezi békesség szerint 1656. meg is tartotta. Még tökéletességre se ment az Oroszokkal való békessége Jánosnak, midőn 1655. mint II. Sigmondnak, a' ki a' Svétziai Királyi széktől gondatlan tettei miatt meg fosztatott, fia, a' Svécziai rendektől Királlyá tétetett Gusztáv Károlyt haddal támadta meg 's a' Svéczia Koronát maga számára akarta el foglalni. 5 esztendőig tartott a' Svékusok és Lengyelek közt a' hadakozás, és az Olivai békesség vetett annak 1660. véget, melly szerint maga János minden Svécziához, Lengyel Ország pedig Lieflandhoz és Esthlandhoz való jussáról le mondott, a' nem Katholikusok jussai meg erősítették 's a' Kozákoknak egy részek Lengyel felsőség alatt ma-

radt. Ezen nyughatatlanságokat a' Brandenburgi Nagy Választó Fejedelem Fridrik Wilhelm is hasznára kívánván fordítani, 17. Jan. 1656. Gusztáv Károllyal öszve szövetekezett és a' Königsbergi Egyesség szerint a' Brandenburgi Prussziát Svécziái Feudumnak esmerte meg 's magát a' Lengyel Király felsősége alól ki huzta. Ezt követte a' Labiani Egyesség 31. Oct. 1656. mely által Fridrik Wilhelmét Svéczia minden feudalis köteleztetések alól fel oldozta 's Brandenburg független Urának meg esmerte, a' mit 19. Sept. 1657. a' Welaui Egyesség által Lengyel Ország is meg erősített. Azon nyughatatlanságok, melyeket a' Conde Hertzeg Korona örökössé tételére tzelozó szándéka által támasztott és a' felesége halála után, meg unván János a' pártoskodó Lengyelekkel való küszködést, le mondott a' Királyi méltóságról, 's Frantzia Országba ment, a' hol mint St. Germain des Prezi és Neversi Apátur 1672. meg holt. A' János 1668. történt le mondássa által meg ürült Királyi székre, a' 6 hónapig tartó lármás és 2 Senator vérével bé fertéztetett Ország gyűlésen, a' leg alsóbb rangú Nemesek pártja, a' hajdani Lithvániai Hertzegek familiájából származott

Wiesnowiecki Mihályt emelte fel. Ennek a' választásnak igen nevezetes következésse lett, a' fő Nemesség ugyan is, mellynek az ellenére volt, az ujj Királyt, a' ki az előtt semmi közönséges hivatalt se viselt, ezen felyül szegény is volt, fel sem vette, sőt meg vetette, az alsóbb Nemesek ellenben, a' kik tették Mihályt Királlyá, annál tüzesebben fogták neki pártját, a' honnan az Ország meg hasonlott 's két pártra oszlott, mellyek közzül egyik eszére 's gazdagságára, a' másik pedig erejére 's számára nézve volt hatalmas. Nem kerülhetle el ez a' körülálás az Ország ellenségeinek figyelmetességét, mellyek közzül mindenik tsak alkalmatosságot várt, hogy

a' meg hasonlást önnön hasznára fordítsa, melly, alig lépett Mihály a' Thrónusra, elő is adta magát. A' még Lengyel Királyi páltza alatt, az az a' Dnieper vizén innen lévő Kozákok ugyan is a' Tatárok segítségével, az őket nyomorgató Lengyelek ellen fel zendültek, 's Török oltalom alá adták magokat, a' kik kapván az alkalmatosságon, 1671. Kamini-eket, Ukrániát és Podoliát el foglalták, mellyeknek birásában őket Mihály, valamint a' Kozákokon való fő Uraságban is, a' velek kötött békességnél fogva meg erősítette, sőt 22000 arany esztendei adót is ígért nékiek. Sobiesky János, a' Lengyelek vitéz vezére azonközben, a' ki még ugyan azon hónapban, mellyben a' békesség kötötett, 15000 Tatáronkon győzedelmeskedett és 20000 rabokat tett szabadokká, Ország gyűlést hirdettetett, mellyen ez a' gyalázatos békesség el nem fogadtatott, sőt az elvesztett tartományok vissza szerzésére a' Törökök ellen háború indittatott. Ezen ujj táborozásnak mindazáltal Mihály végét nem érhetette, 10. Nov. 1673. nyughatatlan országlássát a' sir tsendes keblével tsérlévén fel, 's helyyette a' vitéz

Sobiesky János lett Királlyá, el mellőztetvén a' többi Koronára vágyódók, kik közt a' nevezetesebbek az Orosz Czár Alexei Michailowicz fia, György Dániai Hertzeg, Conde Frantzia Hertzeg, Károly Leopold Lotharingiai Hertzeg voltak, melly szerentséjére Sobieskynek leg többet a' Mihály halála után való napon, az az 11. Nov. a' Törökökön Choczimnál nyert fényes győzedelmé, midőn 6000-ből álló Török seregnek felét le kaszabolta, a' magáéból ellenben alig vesztett el 200-at, tett leg többet. A' szerentsés kezdetű Török háborút Sobiesky meg kötötött vitézséggel 's igen jó elő menettel folytatta, 's a' Törökök és Tatárok több izbeli megvertetéssek után 1676. kéntelenítették vele békesség-

re lépni Zurawnoban, melly szerént jóllehet az el foglalt tartományoknak nagyobb részek az ellenség kezében maradt, a' gyalázatos adózás mindazáltal el töröltetett, sőt Ukrániának is $\frac{2}{3}$ részét Lengyel Országhoz vissza kaptsolta, $\frac{1}{3}$ részét a' Kozákoknak engedvén. De a' békesség a' Törökök és a' Lengyelek közt nem volt tartós; az I. Leopold Császár és Lengyel Ország közt kötöttetett oltalmazó Szövetség erejénél fogva ugyan is, ha Béts vagy Krakau Török ostrom alá jutna, mindenik fél köteleztetett egymást költsönösön segíteni a' városnak az ostrom alól való fel szabadításában. Ez az eset 1683. elő is adta magát, midőn Kara Mustafa Török Nagy Vezér 300 ezer emberrel Bétset körül vette és ostromolni kezdette; Sobiesky annakokáért 26000-ből álló seregével a' szerentsétlen város segítségére Béts felé utra indult, a' hol magát a' Császáriakkal, Lotharingiaiakkal, Szászokkal 's Bavarusokkal egyesítvén, a' hatalmas Török Tábornok széllyel verte 's minden hadi eszközeit el foglalta. Béts meg szabadult és a' Császár a' város előtt ki nyílt karokkal fogadta el Sobieskyt, mint szabadítóját. Ezen győzedelmét többek is követték, és nagy dolgokat vihetett volna ezen ditsőséges pályáján véghez, ha a' Lengyelek egyenlensége és gondatlansága által, a' kik őket a' szükséges dolgokkal segíteni el mulatták, meg nem akadályoztatódott volna, a' honnan minden segítségtől meg fosztatván 1688. egész Kis Orosz Országról 's Kiew Várossáról való le mondással által kénteleltetett az Orosz Országgal való szövetséget meg vásárolni a' Törökök ellen. Meg halt ezen derék és Lengyel Ország függetlenségét fen tartani tudó Király 1696. Utánna el kezdett hanyatlani ezen zenebonás Státus állapotja, 's mindég nagyobb nagyobb mértékben érezte az Orosz Ország nevedő hatalmát, melly utóbb egész Lengyel Országot el nyelte.

A' Sobieskyt követő Uralkodók választassat ugyan is az erszény kormányozta, 's igazán szóllván a' Lengyel Korona kótyavetyére volt ki téve, melyet a' leg többet ígérő tehetett a' fejére. A' leg nevezetesebb Fejedelmi házakból származott Királyi méltóságra lépni kívánók között kettő gerjesztett a' Királyt választó Nemesek előtt leg inkább figyelmet; az egyik a' meg holt Király fia Sobiesky Jákob, a' ki a' Koronáért 5 milliom forintot, Kaminiecknek a' Törököktől való vissza vételeit, a' foglyok ki váltására esztendőnként 100,000 forintot, a' régi várak meg jobbitassát 's ujjak épitéssét ígérte; az másik pedig egy Frantzia Hertzeg Conti volt, a' ki 10 milliom Livret ajánlott, 's magát mind annak, a' mit a' Lengyelek el vesztek, vissza szerzésére kötelezte. Míg azomban a' XIV. Lajos Követe Polignac szorgalmasan dolgozott 's már tsak nem kezére is játszotta Continak a' Koronát, egy harmadik Királyságra vágyódó is jelentette magát, u. m.

II. Augustus, a' Saxoniai Választó Fejedelem, a' ki a' két elsőbбекnél még ingerlőbb ajánlásokat tett, nevezetesen a' 10 milliomon kívül Kaminiecknek, Ukrániának, Moldvának és Oláh Országoknak vissza vevéssét, ha a' szükség kívánja, 6000 embernek tulajdon költségén való ki állitassát, várak 's nemesi oskolák épitéssét, végre azt is meg ígérte, hogy Katholikussá lessz. Mind ezen fényes ígéretek mellett is az Ország Primássa Conti Hertzeget nevezte ki Királynak, a' Kujaviai Püspök ellenben a' Választó Fejedelmet kiáltotta ki Uralkodónak. Hogy tehát II. Augustus a' részén lévő pártnak nagyobb fontosságot adhasson, 's az ellenkezőn, melyhez kapcsolta volt magát a' Sobiesky Jákob mellett lévő része is a' Nemességnek, győzedelmeskedhessen, fegyverhez nyúlt, és 8000-ből álló katonasággal személyesen meg jelent Lengyelországban, a' hol az

ellenkező fél minden ellent mondássa és alattomos össze szövetekezései mellett is, minekutánna a' Római Katholika hitre nyilván reá állott volna, Kraukában 15. Sept. 1697. meg koronáztatott. Azon ígérétének, hogy minden el foglalt tartományokat ismét a' Lengyel Korona alá vissza fog venni, eleget akarván tenni, Ukrániába indult hadi seregével, melyet személyesen vezérelt, a'

A' Törökök ellen. A' háború, melyben Orosz Ország 's a' Német Császár is részt vettek, igen szerentsésen folytatódott, míg annak a' Karloviczi Békesség 1699. végét nem szakasztotta, mellynek pontjai szerint mind azon tartományok, melyeket Mihály Király el vesztett, u. m. Kaminieck, Podolia 's az Ukrániában lévő Török birtokok Lengyel Országhoz vissza kaptoltattak, a' Törökök a' Kozákokon való Uraságokat el vesztették, és a' Tatárok Lengyel Országban való portyázásaik meg tiltattak. Résszerént fellyebb említett ígérétének teljesítésétől ösztönöztetvén, résszerént pedig ezen szerentséjétől meg vakittatván, Liefland vissza foglalását tette tzelül, mellynél fogva az ennek birtokában lévő

Svécziai Király, XII. Károly ellen fegyvert fogott 1700. a' Dánia és I. Péter Orosz Czar társaságában. Bizonyosnak tartván, a' tsak nem gyermek Király alatt lévő Svécziának romlását, Augustus Rigát vette ostrom alá, a' Szövetséges Oroszok és Dánusok pedig más oldalról készültek Svétziát meg támadni. A' XII. Károlynak készített veszedelem azonban az ellene össze szövetekezett Fejedelmek fejekre háromlott, a' Dániaiak ugyan is Koppenhága, az Ország fő várossa, falai alatt tökéletesen meg verettetvén, 18. Aug. 1700. kéntelenítették Traven-dalban békességre lépni Svétziával, a' Péter Czar serege hasonlóképpen meg győzttetett Narwánál, és

Károly már azon a' ponton állott, hogy Lengyel Országba üssön bé, midőn Augustus nem mervén a' Svécziai Hőssel meg mérkőzni, azon szín alatt, hogy a' Hollandiaiak kérték meg, a' kiknek Rigában igen sok portékáik voltak le rakva, az ostromot félben szakasztotta, 's figyelmetességét, fel hagyván a' foglalás plánumával, önuőn Országá védelmezéssére fordította. Öszve jöven annakokáért Péterrel, ujj és szoros szövetséget kötött vele Augustus Svéczia ellen, melly szerént egymásnak 50,000 katonát ígértek segítségül, 's azzal mindenik Státussainak oltalmazására haza felé indúlt. Ekkor ütötte ki magát a' Svéczia és Orosz Ország közt 20 esztendőig dühösködő, északi háború név alatt esmeretes had, mellyben ámbár XII. Károly és Péter Czár játszottak is a' fő személyeket, mindazáltal Augustus is a' mennyiben tsak lehetett, mivel hűséges Szássaival éppen annyit kellett a' magokat neki ellene szegező Lengyelekkel, mint a' Svécziai vitézséggel küszködni, Svéczia meg alázására mindent el követett. Károly is tehát ellenséges indulattal viseltetett Augustus eránt, 's őtet Királyi szék rablónak nevezte, a' honnan amaz nyilván ki jelentette, hogy neki nem Lengyel Országgal, hanem tsak magával a' Királlyal van dolga. Nem is volt Károlynak a' Lengyel seregekkel baja, hanem tsak a' Szászokkal, mivel Augustus a' nemzet kívánságára nem akarván a' Szász hadi népet Lengyel Országból ki küldeni, a' Lengyeleket ez által annyira magára haragitotta, hogy ezek őtet éppen nem segítették, azomban a' Szászok közül is keveset vehetett maga mellé, minthogy amazok a' Szász seregek Országokba való bé menetelének mindég ellene szegezték magokat. Rigánál történt az első ütközet, mellyben Augustus maga nem volt jelen, hanem Steinau nevű vezérére bízta a' hadi sereg vezérlését, a' ki Károlytól meg verettétvén

Kur - és Liefland a' Svékusok hatalma alá jöttek. Ekkor Károly magok a' Lengyelek által akarta Augustust a' Királyi székből le vettetni, ez tehát a' győzedelmes meg engesztelésére Königsmark Grófnét, a' szeretőjét, küldte el hozzá, reménylén, hogy ez szépségével Károlyt meg bájolván, kedvező békeséget fog ki eszközölni, de a' puhasághoz nem szokott Károly a' szép Grófnét maga eleibe se bótstotta, és midőn a' Lengyel Országi Primás személyesen ment volna a' Svécziái Táborba alkudozás végett, azt felelte Károly neki, hogy ő Lengyel Országnak addig békét nem fog hagyni, míg más Királyt nem választ magának. E' szerént a' háború tüze újra fel lobbant: a' két ellenséges sereg Warsau és Krakau közt találkozott össze, Augustusnak 24000 katonái voltak, Károlynak ellenben csak a' fele; de már az ütközet elején meg futamodtak a' Lengyelek 's a' Szászok vitézsége és az Augustus meg rettenthetetlensége mellett is Károly tökéletes győzedelmet nyert, sőt magát Augustust is, a' kit üzőbe vett 's Krakau túl kergetett, el fogta volna, ha lováról le esvén, egy lába ki nem fizamodott volna. Augustus ezen reá nézve szerentsés környülállást ujj barátok szerzésére használta Lengyel Országban; tetszetős maga viselete módja 's az ígéretekre való könnyüségé csak hamar ismét meg hódította a' Lengyel Nagyokat, a' mire sokat tett az I. Leopold Császár Követe is, a' ki őtet hathatósan segítette a' barátok szerzésében, a' honnan az Ország gyűlésen Augustusnak 50 ezer katona ígértetett, a' vele meg nem elégedetteknek pedig 6 héti hódolásra való idő engedtetett, a' kik a' helyett, hogy Augustust Királyoknak meg esmerték volna, Károlyt akarták segíteni. Ez azonközben fel gyógyulván, mikor senki se vélte, a' Szász sereg maradványát Pultusknál meg támadta, 's úgy meg verte, hogy Steinau

a' Szász Vezér nagy nehezen tudott 2 Regimentet a' vég veszedelemtől meg menteni. Ezen szerencsése Károlynak olly nagy bé nyomást szült a' Lengyel Nagyokban, hogy ezek a' 19. April. 1704. tartott Warsaui Ország gyűlésen Augustust, a' Koronára alkalmatlannak ítélték, 's 12. Júniusra uj Király választást határoztak. A' köz vélekedés Sobiesky Jakobot szánta a' Királyi székre, de Augustus másod ízben is meg menekedett ezen vetelkedő társától, mivel Jakobot a' testvér öttisével Konstantinnal együtt, midőn Breslau tájékán vadászott volna, 30 lovassai által meg támadtatta, 's Lipsiába küldte fogságba. Mindazáltal így se érte el tzieljét, mivel a' nemzet ekkor se őtet, hanem a' Sobiesky Jakob harmadik testvérét Sándort, 's minekutánna ez a' Koronát el nem fogadta volna, 12. Jul. 1704. a' Piast családjából lévő Lesczinsky Stanislaust, a' Poseni Vajdát, kínálta meg a' Királyi méltósággal, a' ki azt el is fogadta, és jöllehet Augustus ezt is, mivel tsak 1500 embere volt oltalmazására, meg próbálta láb alól el tenni, meg tartotta kezében a' Koronát. Eppen illy sikeretlenek voltak az Augustus iparkodásai Károly ellen is, ámbár Pétertől is segítettett, mivel a' Károly szerentséje 's veszélyt nem esmerő bátorsága minden nehézségeket felyül mult és a' Svécziái Vezér Rennschild Frauenstadtnál tökéletes győzedelmet nyert a' Szász Vezéren Gróf Schulenburgon 13. Febr. 1706. sőt Károly már Saxoniában táborozott. Augustus annakokáért, a' ki az Orosz seregnél maradt Lengyel Országban, békességre fordította elméjét, mellynek, hogy a' Károlyval való egyességről hallani se akaró Péter Czárt meg ne bántsa, titokban kellett meg esni, és Követeinek határtalan hatalmat adott annak meg kötésére. Károly igen kemény fel tételeket szabott Augustus eleibe: u. m. hogy a' Lengyel Koronáról mondjon le, Lesczinsky

Stanislaust esmerje meg Királynak, az Orosz Országgal való Szövetségről mondjon le, 's a' két testvér Sobieskyt, 's a' többi hadi foglyokat, szabadon bocsássa. Míg azomban ezen fel tételek felett az alkudozás tartott, az Oroszok, a' kik mind ezekről semmit se tudtak, Augustust a' Mardefeld Syécizai Vezér meg támadására kényszerítették. Augustus engedvén a' szükségnek, telyesítette a' Czár kívánságát, és (a' mi igen ritka történet volt) győzött, 's éppen a' „Téged Istent ditsérünket“ (Te Deum laudamus) énekellette Warsauban, midőn a' Károly fel tételeit hozzá el vitték. Bár melly nagy kísértetbe hozhatta is ezen szerentsés történet Augustust, még se merte ő azt használni, de nem is lehetett, mivel Károly Saxoniában lévén, Augustusnak legkisebb ellenséges mozdulássát is Saxoniájának fel prédáltatássa követte volna: meg erősítette tehát a' meg hatalmazattja és Károly közt, a' fellyebb említett fel tételek alatt kötött Békességet és ezt személyesen meg is látogatta 18. Dec. 1706. Alt-Ranstädti Táborában. Károly a' fellyebb le irt kérmény fel tételekkel meg nem elégedvén, hogy Augustust tökélltetesen meg alázza, még azt is meg tette vele, hogy Stanislausnak a' Királysághoz Levele által szerentsét kívánjon, 's a' Korona drágaságait és Levél tárját küldje el. Ki vetkeztetődvén a' Királyi méltóságból, oda hagyta Augustus Lengyel Országot, 's Drezdába huzta vissza magát, a' hol Saxoniájának igazgatásával foglalatoskodott, melyet rend kívül való fény üzérével talám koldus botra juttatott volna, ha 1709. ismét vissza nem hivattatott volna Lengyel Országba. XII. Károly ugyan is Pultavánál meg verettetvén, Lesczinsky Stanislaust többé nem védelmezhetette és Flemming Szász Miniszter reá tudta a' Lengyeleket venni, hogy magokat viszont alája adják Augustusnak. Ez tehát az

Alt-Ranstädti Egyezést fel bontotta 's Lengyel Országba ment seregével, a' hol igen jól fogadtatván és a' Királyi székre fel lépven, a' Stanislaus pártján lévőknek közönséges botsánatot hirdetett, sőt a' Pápát is reá vette, hogy a' Lengyelceket a' Stanislausnak tett hűség esküvés alól fel oldozza. A' Királyi méltósággal együtt ismét fel éledtek az Augustus fejében az ő két kedves plánumai is, u. m. a' Svéczián való bosszúállás 's a' Lengyelek járom alá vetesse. Másod izbeli uralkodása alatt is fen tartotta a' Péterrel való Szövetséget, a' kivel Thornban öszve jöven, magát egyesítette; ezt követte a' két Monárhák Dániával való Egyessége, melly szerént a' három Fejedelmek egy sereget küldöttek bé Pomerániába. De minden ki ürülésse mellett is Svéczia hatalmason ellent állott ezen meg támadásnak és 20. Dec. 1712. a' Svékus Vezér Steinbock Gadebuschnál fényes győzedelmet nyert a' Szövetségeseken, a' kik nyakra főre szaladván el a' tsata mezőről, Wismar és Stralsund ostronilássát kéntelenítették abban hagyni. A' következő 1713. esztendőben a' Károly által fel ültetett Törökök mozdulásai 's Prussziának, melly Pomerániát fegyveres népével meg rakta, a' háborúba való maga belé ártása foglalatoskodtatta Pétert és Augustust, míg 1714. Braunschweigban a' békesség felett való alkudozások el nem kezdődtek. Sokkal fenyebben beszéllvén mindazáltal az ellenséges felek, hogy sem mindeniknek kívánságai bé telyesíttethettek volna, felette kevés reménységek lehetett a' nemzeteknek azoknak szerentsés ki menteléhez 's a' háború le tensesedésséhez, és a' mi volt, azt is semmivé tette az annakelőtte Benderben tartózkodó Károlynak hirtelen történt vissza jövele 's egyszerre Stralsundban való meg jelenesse, a' ki mihelyt meg érkezett, azonnal ki hirdettette, hogy ő a' háborút tovább is fogja folytatni és a' békességről

hallani se kíván. Ujj Szövetség egyesült tehát Károly ellen, mellynek alkotója Augustus volt. Stralsund 11. Dec. 1715. fel adta magát, 's már Svéczia a' vég pusztulás szélén láttatott állani. Azomban a' Gróf Görz okossága, a' ki Orosz Országgal alkudozni kezdett, annyira el tudta az Egyenletlenség magvait a' Szövetségesek közt hinteni, hogy már Péter azon a' ponton állott, hogy magát Károllyal egyesítse Augustus ellen, a' mit mindazáltal a' Károly halála meg akadályoztatott, mellyre Augustus Svécziával békességet kötött. Meg menekedvén Augustus veszedelmes ellenségétől, azon titkos tzélját akarta munkába venni, hogy Lengyel Országot háttartalan Monarchiává tegye, mellynek elérésére a' Lengyel Országban szerte széllvel fekvő Szász seregeket akarta használni: de tüstént öszve szövöttek a' Lengyelek is egy Ledekusky nevű nemes ember alatt szabadságok fen tartására, mellyet olly tüzesen védelmeztek, hogy a' Szászok minden oldalról meg támadtatván, kéntelenítették magokat megadni, és Augustus közben járásért Péterhez folyamodni, a' ki 1717. ki is eszközölte a' Király 's a' nemzet közt való békességet, a' Szász seregek az Országot el hagyták 's Augustus kedves plánumairól kéntelenítettvén le mondani, magát egészen a' puhaságnak 's a' jó életnek adta. Egy ötlet meg esmertető vonásúl szolgálhat azon tette, hogy egyszer egy szép lovas Regimentet adott el a' Prussziai Királynak Fridrik Wilhelmnek, egy XII. Károlyhoz hasonló ellenségének, 12 portzellán edényekért. Udvara egy volt a' leg fényesebbek 's leg műveltebbek között Európában, melly fény üzésse a' ki tsaponásra külömben is hajlandó Lengyelekre nézve feletté rossz következtetéseket szült, mivel ezek Királyoknak, a' kinek fényes Udvari innepeit lehetetlen most is bámulás nélkül olvasni, példa adássát követvén, az

Augustus uralkodásának utolsó esztendeiben a' pompázás és erköltsi romlottság az egész Országban mindenütt közönségesse lett. Meg halt 1. Febr. 1733. Characterében a' nagy lelkű és nemes érzések egy határtalan Uralkodóhoz illő (Despoticus) szokásokkal, a' testi gyönyörűségnek kedvellése a' nagyra vágyással együtt járó gondokkal, és a' hadakozásra való hajlandóság a' buja élet puhaságával egyesülve voltak.

Az Augustus halála után ismét meg hasonlottak a' Lengyelek az ujj Király választásra nézve; egy része ugyan is a' nemzetnek a' Lesczinsky Stanislaus, a' Frantzia Király XV. Lajos Ipa, részén lévő Ország Primássa Potocki Tódor maga közben vetésére azt állapítván meg, hogy tsak született Lengyel emeltethessék a' Királyi székre, a' ki Katholikus, ellenben semmi külső Ország Fejedelme ne legyen 's külföldi hadi népet ne tartson, Stanislaust nevezte ki Királynak; a' másik ellenben az Orosz Császárné Anna védelme 's párt fogássa alatt

III. Augustust, a' II. Augustus fiát választotta Lengyel Királlyá 17. Jan. 1734. a' ki ezen méltóságban, minthogy Frantzia Ország távol lévén, Stanislaus a' vejétől segítő sereget nem kaphatott, a' Lascy vezérlése alatt lévő Orosz sereg pedig Warsau felé nyomult, meg is erősödött, jöllehet tsak 1736. esmértetett meg az egész Országtól közönségesen Királynak, minekutánna Dantzig, a' hol tartózkodott Stanislaus, az Orosz Vezértől Münnich-től meg vétetett és Stanislaus a' Lengyel Királyságtól meg fosztatván, e' helyett a' Lotharingiai és Vari Hertzegségeket kapta volna birtokúl. III. Augustus az atyától mintegy örökségül reá maradt fény üzésen 's a' vesztegetéssel határos udvari pompa kedvellésen kívül semmi tulajdonságaival se bírván annak, egyedül a' vadászatnak adta magát, az

Uralkodást ellenben az első Miniszterére és kedveltjére Gróf Brühlre bízta, a' kiről azt mondta II. Fridrik: „Brühl egy olyan férjfia volt Századjának, a' kinek leg több ruhái, órái, tsipkéi, tsizmai, és paputtsai voltak. Caesar, ugy mond továbbá, őtet is azon fel fodorított hajú és jó illatú fők közzé számlálta volna, a' kiktől nem félt.“ Nem is volt egy egy Uralkodó alatt nyomorútlabb sorsa Lengyel Országnak, mint Augustus alatt, mivel ez a' pusztá Királyi névvel is meg elégedvén, Brühl volt igazán szöllvén a' Király, a' ki tsak hogy nagyra vágyássát ki elégíthesse, 's a' kormányt el ne veszesse, ha talám százszor azt kérdezte volna is a' Király tőlle napjában: „Brühl! van é pénzem?“ mindig azt felelte: „Igen is, Felséges Uram!“ mely feleletje igaz is volt, de a' szegény Lengyeleket ugy ki tsigázta, hogy az el szegényedés mellett az Ország adósságba is verte magát. A' mi pedig mind a' kettőjök Kormány alkotmányát illeti, erre nézve az Orosz Birodalomtól, mint a' mellynek segítségével érte el Augustus a' Királyi méltóságot, 's reménylett azon túl is párt fogást, függöttek. Egy leg nevezetesebb gondatlan tettét követett el Augustus az által, hogy a' zenebonás Lengyel Országot magára hagyván, Dresdát választotta lakó helyül, és így amaz tsak nem 30 esztendeig Uralkodó nélkül lévén, a' pártoskodóknak még szabadabb mező nyittatott, mint az előtt is volt, a' honnan az Ország gyűléseken nem is történt egyszer egyszer annyi visszázkodás, mint az ő uralkodása alatt. Ezekkel mindazáltal Augustus nem gondolt, mihelyt ott hagyhatta a' gyűlések végével Lengyel Országot, 's vissza térhetett Saxoniába, azonnal meg volt tökéletesen elégedve, a' Lengyelek hasonlóképpen szerentséseknek tartották magokat, mivel nem volt a' ki nekik parantsoljon, ellenség se háborgatta az Országot, mivel a' hatalmas

Orosz Birodalom, mely mind ezen rendetlenségeket a' Lengyelek hatalma alá hajthatássa eszközeinek nézvé, a' belső egyenetlenség mind inkább inkább való harapodzássán kapott, oltalom bástyául szolgált. Ellenkező sorsa volt e' részben Saxoniának, Augustus ugyan is félvén a' Prusszia hatalmának óriási lépésekkel való nevekedsésetől, öszve szövetekezett II. Fridrik ellen M. Theréziával, és magát az Angliától és Hollandiától kapott segítség pénzeknél fogva, 30,000 emberből álló segítő sereg ki állítására kötelezte, mely ígérétét telyesítette is, 's hadi népét Sziléziába küldötte, a' hol az Austriaiakkal egyesült, de ezekkel együtt tökéletesen meg verettétett. Fridrik ezen győzelem után Saxoniára ütött, 's a' Szász sereget Drezda falai alatt ismét meg győzte 15. Dec. 1745. Augustus tehát Saxonia fő várossából ki szorítottván, kép gyűjteménnyecivel és portzellánjaival együtt a' futásban kereste menedék helyét, eszébe se jutván a' Státus Levél tárja, mely a' győzedelmes kezére került. Csak egy igen terhes fel tételek alatt kötöttett békesség által kapta Augustus Saxoniáját vissza a' következő esztendőben. 1756. mindazáltal ismét háborúba keveredett Augustus Prussziával; hijjában valók voltak ugyan is minden iparkodássai a' had fergetegének Országáról való el távoztatására, melyre nézve a' háborúba éppen nem akarta magát belé avatni, mivel Fridrik az ő fegyveres rész nem vételét el nem fogadta; e' miatt annakokáért ismét oda hagyta Augustus Dresdát 10. Sept. 1756. 's Pirnánál lévő Táborába ment, mely 17000 Szászokból állott. Fridrik sem késedelmezett Pirnánál meg jelenni, a' hol a' rossz katonai fenytékü Szász sereget úgy be zárta, hogy az se té, se tova nem tudván mozdúlni, 15. Oct. kéntelenítettett magát meg adni, Augustus pedig elébb Königssteinba. 's innen Lengyel Országba szaladni. Itt, a' hol

már az előtt is kevés tekintete volt, Saxonia elvészése után betsülete még alább szállott. A' Lengyelektől való meg utáltatásához azután az ujj Orosz Császárné II. Katalin, a' ki a' Szász Fejedelmeket, mint Frantzia Ország Szövetségeseit a' Lengyel Királyságtól meg akarta fosztani, ellenkedése is hozzá járulván, mihelyt a' Hubertsburgi békesség meg kötöttetett, azonnal oda hagyta Warsaut's Drezdába ment vissza, a' hol 5. Oct. 1763. meg holt. Ha szinte nem volt is a' természettől olly ki tetsző tulajdonságokkal fel ruházva, melyeknél fogva a' világ játék színén nevezetes személyt játszhatott volna, mindazáltal jó szívűségével mind a' maga ditsőségére, mind Országá hasznára tzeleányosabban használhatta volna a' Királyi méltóságot III. Augustus, ha a' körülette lévőkhöz olly nagy bizodalom nem helyhezettetett, azoknak olly vakon nem hitt, hatalmát és lelki tehetségeit felyül muló fel tételekbe nem kapott, és ollyan Szövetségekbe nem elegyedett volna, melyekben a' gyengébb fél a' háborúk alkalmatosságával rendszerént többet szenved, a' békességben pedig leg kevesebb jutalmaztatik meg.

Sokkal inkább fel gerjesztették Europa figyelmetességét a' Lengyel Királyok választássakor történni szokott zürzavarok's a' zavarosban halászni szeretők által támasztott vissza vonások, hogy sem a' Királyi szék ezen meg ürülése alkalmatosságával is több külső Udvarok részt nem vettek volna abban. A' választást meg előző fő kérdés e' volt: „Külföldi Fejedelmet kelljen é a' Királyi méltóságra emelni, vagy pedig hazafit, az az valamely Piast familiából valót?“ A' vetélkedést tsak hamar el döntötték az Orosz Birodalom és Prusszia, melyek a' nemzetet a' szabad választásbeli jus fen tartásáról bizonyossá tévén, a' Piast familiáját tanátsolták

a' Thronusra emeltetni. A' messze ki néző II. Katalin Orosz Császárné ugyan is, nem akarván Lengyel Országra való nagy bé folyását szembetünőképpen ki mutatni 's ezen felette meg rontsolt Státust erőszakoson el foglalni láttatni, tsak lassanként kívánta plánumát meg érlelni, melyre leg jobb eszököznök látta

Poniatowsky Grófot (II. Stanislaus Augustus), a' Poniatowsky Stanislaus Gróf, Lengyel Országi Kintstárnok fiát, a' ki Udvarában Követségi hivatalt viselt 's egyszersmind kedvesse volt. Hijjában valók voltak tehát a' Radzivil és Branicki familiák ellenkezésseik, mivel résszerént a' hatalmas Czartorinsky Ház, - mellyel Poniatowsky annyáról atyafiságos össze köttetésben állott, 's melly olly nagy tekintetű familia volt Lengyel Országban, hogy maga is méltán just formálhatott volna a' Királyságra, a' mint hogy akarta is azt tselekedni, 's tsak Poniatowskyért hagyott fel tzéljával, — résszerént pedig a' II. Katalin segítségével, 's az Orosz seregek oltalma alatt tsak ugyan Poniatowsky lett Királlyá 7. Sept. 1764. a' Frantzia, Spanyol és Austriai Követek ellene dolgozása mellett is, kik tzéljokat el nem érvén, azonnal oda hagyták az Ország gyűlést. A' Poniatowsky uralkodássát, valamint az Ország belső tsendeségét is, a' választás felett támadt zenebonák le tsillapodása után egy ennél sokkal veszedelmesebb következtésű egyenetlenség forgatta fel, mellynek kut fejét annyival szükségesebb közelebbről meg esmereni, mivel az ebből származott zürzavar volt azon leg fundamentomosabb ok, melly miatt Lengyel Ország fel osztatott 's függetlenségétől meg fosztatott, és ez a' vallásbeli türeelmetlenség volt.

El terjedvén a' Reformátzió Luther által Német Országban, a' többi Státusok közt Lengyel Országba is bé hatott annak sugára és olly hamar közön-

ségessé lett, hogy már 1551. tájján a' Tanátsosok (Senatores) többnyire protestansok voltak. 'Sigmond Király ugyan is, a' ki uralkodott ekkor, azt a' bölts rendelést tette: „Hogy nem tsak a' Római Katholikus nemesek, hanem a' többiek is eredetekre nézve akár Lithvániaiak, akár Oroszok legyenek, tsak a' Keresztény hitet vallják, minden nemesi szabadságokkal és jussokkal birjanak, és a' tanátsbeli 's Korona hivatalokra amazokkal egy formán léphessenek.“ Ehez járult az 1573. ki öszve szövetekezés, melly szerént a' Görög, Lutheránus, Református és Katholikus rendek, kik magokat közönséges névvel Dissidenseknek nevezték, mind magokra, mind maradékaikra nézve, egymásnak költsönös ígéretet tettek a' felől, hogy a' vallásbeli külömbség miatt soha se fog egy tsepp vér is ki ontatni, törvényszék eleibe senki se állittatik, 's leg kissebb büntetéssel se illettetik. Ez az egyesület, mellynek fen tartására azután a' Királyok is meg esküdtek, eleinte Dissidensek közt való békességnek hivattatott, mivel ezen ki fejezéssel nem tsak a' nem Katholikusok, hanem a' többi vallásbeli felekezetek is értettek; későbbben ellenben ez az egyesség hamisan Dissidensekkel való Békesség nevet kapott, minekutánna az első és eredeti jelentése ellenére a' Dissidens név tsak a' nem Katholikusokra, az az a' Lutheránusokra, Reformátusokra és a' Római Katholika Anyaszentegyházzal nem egyesült *) Görögökre (Disuniti) ragasztódott. A' fellyebb említett Szövetség pontjai szerént tehát a' Dissidensek jussaikkal minden meg

*) A' Disunitus név eredetét 1595. vette, midőn a' Lengyel Országi Görög Anyaszentegyháznak egy része magát a' Pápa alá adta, melly idő oltá ezek Unitusoknak vagy Egyesülteknek, a' Pápa felsőségét meg nem esmerők ellenben Nem egyesülteknek (Disuniti) neveztetnek.

háborítás nélkül éltek, 's a' 'Sigmond halálát követő Interregnum (Uralkodás nélkül valóság) alatt, ha nem több, de annyi számmal bizonyosan voltak a' Dissidensek, mint a' Katholikusok, a' nemességnek pedig nagyobb részét ők tették, sőt az 1573-ki Ország gyűlésen egy Firley nevű Protestans volt a' Korona Nagy Marschallja (Kron-Groszmarschall) is. A' nem Katholikusok ezen jussaikat 's vallások szabad gyakorlását leg először az 1717-ki rendetlen Ország gyűlésen támadt össze szövetekezés mérészlette keskenyebb határok közzé szorítani, 's a' naponként erősebbekké lett Katholikusok őket a' fővebb hivatalokból ki rekészttették, sőt az 1733-ki össze szövetekezés még az Ország dolgaiban való tanátskozásban az előtt törvény szerint meg engedtetett és gyakorlott rész vételt is meg tagadta tőlök, 's vallásokat eretnekségnek nevezte. Ez időtől fogva az ujjabb értelemben vett Dissidensek, az az a' nem Katholikusok a' leg keményebb nyomattatásokat szenvedték, vallások gyakorlása meg szorított 's polgári jussaik meg tsonkittattak. Hasztalanok voltak az ezek vissza szerzése végett tett esedezéseik, arról pedig, hogy valamelly külső Hatalmassághoz folyamodjanak, gondolkodni se mertek, lehetetlennek tartván a' segítség meg nyerését. De minekutánna az Orosz és Prussziai Udvaroknak a' Lengyel Országi dolgokba való nagy bé folyását az utolsó Király választáskor észre vették volna, fel kezdett benne a' reménység éledni, hogy ezek 's talám más Hatalmasságok is magokat közbe fogják érettek vetni. Ezen két Udvarokhoz folyamodtak tehát szószóllásért, mellyre egyszersmind a' Dániai és Nagy Britanniai Királyokat is, mint az Olivai Békesség oltalmazóit, meg kérték. El jött végre azon nevezetes 6. Oct. 1766. mellyre Warsauba Ország gyűlés hirdettetett, 's mellyen ezen fontos és tsak

nem egész Europa figyelmét magára huzó tárgy felvételét; de már az első ülésben ki nyilatkoztatta a' Dissidensek el nyomássára tzelezó érzéseit a' hatalmas Katholikus papság, kiváltképpen pedig a' Krakai Püspök Solyk Kajetán. Hasonló értelemben voltak a' többi fő papok is, sőt a' Pápa Követe Visconti jajt mondott Lengyel Országra, ha a' Dissidensek kérését a' rendek egyáltalában meg nem tagadják. A' Király, Poniatowsky, ezen tárgy tökéletes el döntésére, az éppen munkában lévő Státus gazdaságbeli dolgok el végzésséig haladékot kért. Azonközben az Orosz Követ Replin Hertzeg egy ki nyilatkoztatást nyújtott bé Császárnéja nevében a' Királynak, melly a' Dissidensek mind polgári, mind vallásbeli jussaikba való vissza helyheztetését 's a' Katholikusokkal lejendő egyformaságokat foglalta magába. Hasonló elő terjesztéseket nyújtottak bé a' Nagy Britanniai Miniszter Wroughthon, a' Dániai St. Saphorin 's a' Prussziai Benoit. Eunyi és illy hatalmas szószóllások a' Dissidensekbe bátorságot öntöttek a' Királyhoz 's a' szövetséges rendekhez, intézett esedező Levél bé nyújtására. Foganatja mindazáltal igasságos kéréseknek, a' Krakai Püspök hajthatatlansága miatt, nem volt. Hasonló értelemben voltak a' gyűlés többi tagjai is, annyira hogy hosszas ellenkezés után engedtetett meg a' 4 Udvarok magok ki nyilatkoztatásaik fel olvastatása is, ámbár e' se huzott kívánt következt maga után, mivel a' Dissidensek el nyomássát magokba foglaló 1717. 1733. 1736. és 1764-ki törvények pontról pontra egész keménységekben meg ujjittattak 's köz akarattal alá irattattak. Hogy pedig a' Dissidensek nyomorult sorsokba részt vevő St. Petersburgi, Londoni, Koppenhágai és Berlini Udvarokat mind e' mellett is annyira, a' mennyire meg nyugtassák, egy rövid Manifestumot tétettek fel írásba, mellynél fog-

va azokat, az Ország gyűlés tagjai bizonyosokká tették, hogy a' Dissidenseknek az 1717. 's a' többi fellyebb említett esztendőkből meg engedtetett szabadságaik 's jussaik sértetlenül meg fognak maradni, ilyenek voltak a' többek közt, hogy a' Dissidensek ott, a' hol a' törvény meg engedte, templomaikat ki jobbítottassák, 's ujjakat építtethessenek, vallásokat szabadon gyakorolhassák, temetkező helyeik legyenek, de halottjaikat minden czeremonia nélkül temessék el, ki vévén a' törvény által meg határozott helyeket; a' hol templomaik nintsenek, az Isteni szolgálatot tulajdon házaikban vihessék véghez, 's papjaik keresztelhessenek, ha az egyházi fizetést a' Katholikus papoknak le tették. Melly kevésbé volt ezzel kiváltképpen II. Katalin Császárné meg elégedve, kiki gondolhatja.

Azonközben a' Nagy és Kis Lengyel Országi 's Prussziai Lengyel Országban lévő Dissidens Nemesek a' Nov. Hónapjában 1766. tartatott Ország gyűlés kedvetlen végzéseivel ellen 1767. mintegy 300-an a' magok bátorságára öszve szövetkeztek Thornban; ugyan ezt tették szinte annyi számmal a' Lithvániaiak Szluzkban. A' Thorni szövetkezésnek kevés idő múlva tagjai lettek maga Thorn, Dantzig és Elbing Várossai 's a' Lithvániaiak a' Kurlandiak is. Katalin Császárné is a' Dissidensek oltalmazására, Lengyel Országban lévő seregeit ujjakkal szaporította, 's a' többi Udvarokkal együtt ki nyilatkoztatását a' Király 's a' rendek előtt meg ujjította. A' Dissidensek példáját nem sokára a' Katholikus nemesség nagy része is követte, és a' Lithvániai Nagy Hertzegségben 's magában Lengyel Országban is igen sok öszve szövetkezések támadtak. Ezek a' Dissidensek egyesületjeitől való meg különböztethetés végett, békételenek Szövetségének neveztetnek, 's tzéljok az előbbienek segítése volt, a' honnan a' Dissidensek pártfogói-

nak oltalma alatt állottak. Csak Lithvániában 24-en voltak, kik 2. Jun. 1767. a' Bysterzyki Starost *) Brzstowski, mint a' Szövetkezés Vezére alatt egyesültek. Hasonlót tettek 23. Jun. a' Lengyel Országi össze szövetkeztek is, a' kik Vezérekké Radzivil Herceget választották. Ez a' Poniatowsky Királlyá választatásának magát ellene szegezvén, hazáját kén-telenített el hagyni, 's jószágai el foglaltattak, ha-nem midőn a' Dissidensek ügyének előmozdítását meg ígérte volna az Orosz Udvarnak, szabadságot nyert a' háza menetelre, 's birtokait és elébbeni méltóságát vissza nyerte. Által vétén a' Vezéri hivatalt Radzivil, tüstént meg hívta egy közönséges levele által zászlója alá mind azon nemeseket, a' kik még a' Szövetségbe bé nem állottak, 's 3. Aug. a' Lith-vániai Szövetkezéssel egyesült, valamint a' Thorni és Sluzki Szövetség is egymással. A' leg fővebb Ki-rályi és Státus Tisztek, nem különben a' Püspö-
kök, ámbár nehezen, sőt maga a' Krakui Püspök is tagja lett a' Szövetkezésnek, ezen utolsó mindaz-
által nyilván ki jelentette, hogy a' Dissidensek ügyét nem fogja elő mozdítani. Ugyan ekkor neveztetett ki Podoski is, a' 21. Jun. meg holt Lubieski hel-lyébe Primásnak, a' kinek meg erősítettesse, mint-

*) A' Starostok Lengyel Országban olyan nemes emberek, a' kik a' fekvő jószággal való meg ajándékoztatásra méltóknak íteltettek (Dignitarii terrarum). Hajdan t. i. a' Lengyel Királyok élelmekre bizonyos Jószágok, melyek Királyi Jószágoknak neveztettek (Mensa Regia), rendeltettek. Ezek lassanként az el adások, el zálogosítások, 's részsze-rént az arra érdemes férjfiaknak holtig való oda ajándéko-zások által igen meg kevesedtek. Ezen utolsók közzé tar-toznak a' Starostságok, melyeket a' Király, ha ideig való birtokossáik meg hálnak is, vissza nem vehet, hanem más-nak köteles ajándékozni. Némelyek ezen Starostok közzül törvény ki szolgáltatás jussával is bírnak, mely bizonyos kerületre (Grod) terjed ki, és a' főben járó ügyekben 's a' nemések személyes panasszaikban ítéletet hozhatnak; más-sok ellenben csak a' nekik ajándékoztatott Jószágok jöve-delmeit használhatják.

hogy az Oroszok és Dissidensek barátjának tartatott, Rómából sok ideig el nem érkezett, jött ellenbeu 28. Jul. 1767. egy kemény parantsolat XIII. Kelemen Pápától, melyben a' Dissidensek kedvezőbb állapotjokra tett rendelkezéseket vissza vetette, 's melly által a' Püspököknek szívekre köttetett, hogy minden arra teendő próbatételeknek nyomoson ellent álljanak. Mindazáltal némelly Püspökök 's a' kisebb nemesség dühössége mellett is a' Dissidensek Követi meg nem akadályoztathattak, hogy elébb a' Fő Szövetségnél, azután pedig a' Primásnál és a' Királynál is ki halgattatást nyerjenek. Minden szemek az 5. Octoberi (1767) Ország gyűlésre voltak tehát függesztve, várván ezen fontos tárgy el döntettségét, de mind ebben, mind pedig a' 12. Oct. tartatott gyűlésben annyira ellene szegeztek a' Dissidensek ellenségei ezen úgy kedvező el igazittatásának magokat, hogy a' neki tüzesedett érzésekből származható veszedelmes következesek el kerülésére, a' Király kéntelenítetett azt félben szakasztani 's 16. Octoberre által tenni. Hogy pedig az ezen gyűlésen támadható egyenclenségeket el távoztassa, az Orosz Követ Repnin még ennek határ napja előtt a' Krakui és Kiowi Püspököket, 's a' Krakui Vajdát *) vagy Helytartót Rzewuskit a' leg idősebb fiával a' Dolyni Starostal együtt, mint tsendesség háborítókat, tulajdon szállásokon el fogatta, 's az Orosz

*) Vajda eredetikeppen Slavus (Tót) szó, és ezen öszve tett szavakból „Woi, Seregek, és wodit „vezérelni“ származik, a' honnan olyan formát tesz, mint „Hadi Vezér.“ A' hajdani Lengyel Országban pedig a' Vajdáknak a' tartományok vagy provinciák (Vajdaságok), mellyekre az Ország fel volt osztva, Igazgatóik neveztettek. Ezek vitték az Országglás foglalatosságait, az igasság ki szolgáltatását 's a' jó rendre való fel vigyázást, és tették az Ország világi rendjének első klasszissát. Ha háború idején a' nemességnek fel kellett kelni, mindenik Vajda személyesen vezérelte a' maga provinciájában lévő nemeseket a' tsala mezőre.

Birodalomba küldötte fogságra, mincutánna irássai-
kat le petsételte volna, és egész Warsau környékét
Orosz seregek, melyek a' Soltikow Gróf vezérlés-
se alatt már 10000-re nevedtek, lepték el. Volt is
a' Nagyok el fogattatásának foganatja, mivel No-
vemberre 70' Biztosok nevezettek ki, a' kik a' Dis-
sidensek ügyére nézve egyszer az Ország Primássá-
nál, másszor pedig Repnin Hertzegnél jöven öszve
's tanátskozván a' Berliu, Koppenhágai, Londoni
és Stockholmi (később en ugyan is a' Svécziái Udvar
is pártjokat fogta a' Dissidenseknek) Követekkel,
végre hosszas alkudozások után 5' tikkelyekből álló
egységet készítettek, mely szerént a' Dissidensek,
minden 1717. oltá ellenek hozattatott törvények el
töröltetvén, vallásbeli 's polgári jussaikat vissza kap-
ták, 's a' még 1766. a' Királyhoz és a' rendekhez
bé nyujtott kérő levelekben elő adott sérelmeik meg
orvosoltattak. Ezt az egységet 1. Dec. Repnin, a'
Primás 's minden Biztosok alá írván és petsétjekkel
meg erősítvén, az 1768. 1. Februariustól 5. Martiusig
tartó Ország gyűléssének bé nyujtották, mely azt,
a' nyakán lévő Orosz seregektől való féltében hely-
ben hagyta, 's a' Szövetség a' gyűléssel együtt el
oszlott.

Le láttatván a' nyughatatlanságok tsendesedve
lenni, az Oroszok már hazájok felé vonúltak, mi-
dön ismét szárnyalni kezdett az ujj nyughatatlansá-
gokról szolló hír. A' Püspökök ugyan is, valamint
minden buzgó Katholikus tellyességgel nem szenved-
hették a' Dissidenseknek hajdani jussaikba való vissza
állittatásokat; a' Nagyok el keseredéssel emlékez-
tek a' Püspökök 's a' többi Nagyok fogságra vitelé-
re; a' nép panaszkodott az Orosz seregektől szenvedett
nyomattatások miatt, ezekhez járultak a' Pápa levé-
lei, melyekkel a' Püspököket a' Katholika vallás
fen tartására lelkesítette, valamint a' Choiseul Hertzeg,

Frantzia Miniszter nagyra vágyássa is, a' ki hogy kormányozását fényessé és nevezetessé tegye, arra a' szerentsétlen gondolatra jött, hogy a' híres Richelieu példája szerént a' Frantzia Monarchiának minden Europai nemzetek előtt tekintetet és tiszteletet szerezzen, meg nem gondolván azt, hogy az idők és környülállások ekkor egészen mások voltak, mint a' Richelieu idejében. Akkor ugyan is nem nyomta az adósság terhe a' Státust, mint az ő idejében, az Orosz Birodalom, melly most az Europai Statusok közt olly fontos személyt játszott, a' XVII. Században még esmeretlen, Prusszia és Brandenburg erőtelenek voltak 's a' Svécziái Korona, mellynek segítségére számolt, a' XVIII. Században éppen nem ragyogott azon fénnnyel, mellyel a' Richelieu idejében. Mind ezeket tekintetben nem vévén Choiseul nyughatatlanság és zürzavar támasztás által akarta tzelját el érni és Katalin Császárnén a' II. Fridrikkel kötött békességért 's a' Szövetségtől való el állásáért bosszút állani. Tüstént el borították a' Frantzia kémek az Orosz Birodalommal határos Udvarokat, ezeknek Katalin ellen való fel lázzasztássokra, melly igyekezete a' Török Udvarnál 's a' Lengyelek-nél el is sült, nem ellenben Svécziában és Prussziában, mellyeket a' Katalinnal való Szövetségtől minden mesterkedéssei mellett se tudott el szakasztani. Senki se volt ezen zürzavaros környülállások közt veszedelmesebb helyheztetésben, mint a' Király Poniatowsky, a' ki résszerént a' Dissidensek igasságos ügyének védelmezése miatt, résszerént pedig mint az Orosz Császárné teremtménnye, a' nemzet szeretetét egyáltalában el vesztette 's a' nép ellene fel zendült; e' szerént most önnön alattvalóitól gyűlöltetett, ellenkező esetben pedig hatalmas kedvesse, a' Katalin Császárné bosszuállásától rettegnetett volna. Illyen két tűz közt lepettetett meg II. Stanislaus

Warsauban azon kedvetlen hirtől, hogy Podoliában egy szövetkezés támadt, mellynek tagjai sok Nagyok és fő rangú személyek volnának, 's hogy az öszve szövetkeztek Krasinskit, a' Kaminiecki Püspök ötsét választották vezérjékké, a' kinck már 5000 embere van talpon és Bar várossát tette fő hadi szállásává. Tzélül ezen szövetkezés a' Katholika vallás fen tartását, a' Dissidenseknek engedtetett jussok 's az ujj törvények el törléssét és a' régi Lengyel szabadság vissza állitássát tette; zászlója czimere egy meg sebesített sas volt, ezen körül irással: „aut vince-re, aut mori, az az győzelem vagy halál;“ a' másik oldalán pedig „pro Religione et libertate, vagy, a' vallásért és szabadságért.“ A' millyen hirtelen vett lételt a' Bári szövetség, éppen olly hamar el is enyészett önnön gondatlansága 's hirtelenkedése miatt, nem várván ugyan is meg az Orosz seregek ki költözéssét, el kezdette az ellenségeskedést; a' Király tehát Státus tanátsot tartott, mellyben a' szavak többsége által azoknak vissza hivattatássok végeztetett el 's tüstént Követ is küldetett Katalinhoz, hogy hadi népét a' tsendesség tökéletes helyre állitássáig vissza ne parantsolja. Örömmel telyesítette ezt a' kérést Katalin, de szemesen, hogy a' Török Udvarral, melly még mind ekkoráig magát békességesen viselte, háborúba ne keveredjen. E' szerént nyilván ki ütött az Oroszok 's a' szövetkeztek közt az ellenkezés; először is ezek támadták meg amazokat, de szélllyel verettek. Ez a' szerentsétlenség mindazáltal el nem tsüggesztette a' zendülőket, sőt ujj szövetkezések támadtak Lublinban és Haliczban, melly utolsó 6000 emberből állott a' Potocki vezérlesse alatt és tüzzel vassal mindent fel prédált, a' mi tsak nem az övéihez tartozott, sőt a' Király örökségének se kedvezett, Zaleszyket ki rabolta 's a' benne lévő Királyi pénz tárt fenekig ki irtette. Hijjában akarta

ezen haramiákat a' Király meg zaboláztatni a' Lengyel seregekkel, mivel ezek neki nem engedelmeskedtek 's nem akartak hazafiak ellen hartzolni, hanem inkább ezekhez szökdöstek által. Azonközben a' Bári szövetkeztek is ismét össze szedték magokat, de ekkor se voltak szerentsébbek, mint elébb, mivel Podsoroczany Orosz vezértől 6. Máj. 1768. megverettettek, 's 2200 embert, több ágyúkat 's zászlókat vesztvén el az ütközetben, többé lábra nem kaphattak, hanem Moldvába kerestek menedék helyet, a' hol a' Hospodárnál vagy Fejedelemnél fel is találták azt. Éppen nem volt szerentsébb sorsa a' Haliczi szövetkezésnek is, mert Weismann Orosz Ezeredes Kapitánytól annyira meg verettegett, hogy maga Potocki a' vezér is egy nyomorult ladikon kénytelenítettett magát a' feleségével együtt a' Dniesteren által vitetni Török Országba, sőt itt is nehezen illanthatott el a' sarkában lévő Kozákok körmei közzül, kik még a' ladikba is utánna lövöldöztek, 's mintegy 3 személyeket lőttek agyon a' Grófpé mellett 12. Máj. Potocki hasonlóképpen párt fogást nyervén a' Moldvai Fejedelemnél, mint a' Bári szövetség tagjai, el szédett népét ismét össze szedte 's minekutánna keresztül vezette volna a' Dniesteren katonáit, az e' felől nem is álmodó Oroszokat meg verte 's a' Bari szövetkezetekkel egyesült.

Nem hogy el fojthatták volna az Oroszok a' nyughatatlanságokat, sőt tsak nem minden Lengyel Helytartóságban állottak fel össze szövetkezések; egy a' leg nevezetesebbek közzül való volt a' Krakai 2. Jun. melly ezt a' fő várost tette állás pontjává. Mennél fontosabb következtetéseket huzhatott volna egy ilyen fő helyen egyesült szövetség maga után, annál szükségesebbnek látták az Oroszok ezt a' fel tételt, minekelőtte egészen tökéletességre vitetett volna, meg akadályoztatni. Az Orosz vezér Apraxin

annakokáért a' városra ütött, 's azt ostrommal megvette, de ekkor se tették le a' neki dühödt Lengyelek a' fegyvert, hanem a' házak ablakaiból lövöldöztek az Oroszokra, sőt Papokat is lehetett látni alá 's fel futkosni, kik a' népet az ellent állásra tüzelték, míg végre a' nagyobb erőnek engedni kénytelenítettén, a' szövetkezés egészen semmivé tétetett.

Ugyan ezen zürzavaros 1768. esztendő, elmelőzván a' tsak nem számtalan kisebb szövetkezések tsatázásait, melyekben mindenütt a' szövetkeztek vesztettek, még az Ukrániában Jun. és Jul. Hónapokban dühösködő parasztek zendülése tette nevezetessé, melly olyl irtózatos jelenésekkel van tele, hogy a' többiek ezeknek árnyékai se lehetnek. Okozta pedig ezt a' rajtok uralkodó Urak kegyetlen járma, melly a' minden jussoktól meg fosztatott emberiséget annyira el keserítette, hogy utoljára dühössége semmi határt nem esmert. Ezek a' szerentséllen teremtések nem egyesült Görög vallásúak voltak, a' honnan a' Katholika anyaszentegyház alá való térésre kényszerítették, a' mit nem akarván tenni, kegyetlenül nyomattattak. Az itt fekvő Uradalmi Jósszágok 'Sidóknak adattak árendába, a' kik minden könyörületesség nélkül sanyargatták a' szegény jobbágyokat, a' földes Urak pedig, a' kiknek a' 'Sidók nagy summákat fizettek, minden panaszokra siketek voltak, sőt mint nyughatatlanokat keményen büntették, hogy pedig a' parasztokat inkább engedelmességben tarthassák, Uradalmaikban katonákat és némellyek táborig eszközöket is tartottak. Mivel azokban a' szövetkeztek a' katonákat 's a' fegyvereket, magoknak is szükségek lévén azokra, az Uradalmakból el vitették és így a' parasztek semmi ellent állástól nem tarthattak, használni akarták az árendásoknak a' bosszúállásra alkalmas erőtlenségét, seregenként csoportoztak össze, 's a' leg em-

beriség nélkül valóbb kegyetlenségeket követték el a' Nemeseiken, Papokon, 'Sidókon, Katholikuskon és az egyesült Görögökön, sőt az asszonyoknak 's a' gyermekeknek se kedveztek. Leg dühösebbek voltak pedig a' 'Sidók ellen, a' kiken a' Sidó árendásoktól szenvedett sanyargatásokat a' legkegyetlenebbül bosszúlták meg, 's kik közül sok ezereket nyakaztak le, házaikat fel égették, könyveiket és írásaikat semmivé tették, egy szóval olly borzasztó dolgokat vittek véghez, mintha az Isten választott népének még nyomát se akarták volna magok közt többé fen hagyni. Azután segítségül híván a' Haidamakokat, a' Saporogi Kozákok egy ivadékját, még inkább dühösködtek, egész kerületeket, városokat, falukat prédáltak fel és tettek hamuvá, egy szóval le irhatatlan pusztítást vittek véghez; tsak a' Kiowi Helytartóságban 10 városokat 's 130 falukat tettek semmivé. A' Lengyel és Orosz seregek mindazáltal az Ország szerentséjére a' lázzadást nem sokára el fojtották, a' parasztok között többet akasztottak fel 200-nál, sok százakat pedig vasra vertek, kik holtig tartó várbeli rabságra 's munkára büntetettek, sokan végre a' Haidamakokkal együtt Lengyel Országot örökre oda hagyták 's az el pusztult tartomány népétől meg fosztatván, sokáig miveletlenül hevert az emberi kezek nem léte miatt.

Azomban az Oroszok, egymást követő szerentséjek és ellenségeik erejét hasonlíthatatlanul felyúl muló hatalmok mellett is a' nyughatatlanságokat, melyek naponként nagyobb nagyobb tüzzel ujgittattak meg Lengyel Országban, tökéletesen el nem fojthatták, mivel a' számtalan el estek helyett ismét számtalanok egyesültek attyok 's hazájokfiai halálának meg bosszúllására, a' honnan ez a' szerentsétlen Státus a' legborzasztóbb 's az emberi természet a' leg utálatosabb tettekkel meg bélyegező törté-

netek játék színe volt: az Ország utakat mindenfélé koldus botra juttatott, fegyveres és kétségbe esett emberek lepték el; a' kegyetlenség egyik részről se csmert határokat; a' mezőket temetetlen holt testek fedték, mellyek a' levegőt meg vesztegették; némelly kerületek egészen népetlenek lettek; a' Dissidensek minden oldalról sanyargattattak, a' kik annál többet szenvedtek, mennél szerentsétlenebb 's rosszabb lábon állottak az Orosz seregektől mindeütt meg verettetett öszve szövetkeztek.

Önnön erejekkel e' szerént semmire se mehetvén a' szövetkezések, a' külső Hatalmasságokat akarták az Orosz Birodalom ellen fel ültetni, 's ennek hadi erejét meg oszlatván, boldogulni. A' Bari szövetség nevezetesen külömbféle hamis vádakkal a' Török Udvarnt annyira fel ingerelte, hogy ez az Oroszoknak hadat izent; de tzeljät így se érhette el, mert egy felől a' Törökökön nyert fényes győzedelmek koszorúzták az Orosz vitézeket, más felől pedig 1769. magok a' Bari szövetkeztek is ki kergettek Podoliából, a' hol a' velek lévő Törökökkel és Tatárokkal ismét rettegést okoztak, túl a' Dnieperen. Hasonlóképpen szerentsétlenek voltak a' többi szövetkezések is, mellyek annál számosabban formálódtak, mennél nagyobb szüksége volt az Orosz Udvarnak a' Lengyel Országban táborozó hadi népére, és így mennél inkább kénytelenítettett azt a' Törökök és a' Tatárok alkalmatlankodásai miatt részenként innen ki parantsolni. Hanem ez a' mérészség számtalan Lengyelek vérébe került, mivel a' szövetkeztek a' nálloknál sokkal kisebb számú 's a' visszálkodás le tsillapítására ben maradt Oroszoktól minden nyomban meg verettetettek. Illyen ellenségeskedésekkel 's vérontásokkal tölt el az 1769. esztendő is, mellyeket számos voltok miatt elő adni lehetetlen; a' tsatázások 's öldöklések ugyan is olly

közönségesekké lettek, hogy a' sok vér látás által el vadúlt Lengyelekben azok többé se tsudálkozást, se borzadást nem okoztak, sőt utóljára maga a' Király élete is igen nagy veszedelemben forgott. A' Bári szövetkeztek t.i. kik mind ezen rosszak szerzőjének, (ámbar minden fundamentom nélkül) a' Királyt tartották, határtalan el keseredéssel 's gyűlölséggel viseltettek ennek személye ellen, a' honnan a' köz vélekedés szerint a' vezérjek Pulawsky 1771. egy öszve esküvést alkotott a' Király élete el oltássára. Ennek több tagjai közt leg nevezetesebbek Lukawski, Strawinski és Kutzma János katona tisztek voltak, kik zászlója alatt katonáskodván, meg esküdtek, hogy a' többi szövetséges társaikkal együtt a' Királyt vagy élve kezébe kerítik Pulawskinak, vagy meg ölik. Némelly gabonával meg terhelt szekereken, mellyekbe az ő nyerges lovaik voltak bé fogva, bé lopván Warsauba fegyvereiket, 3. Nov. estve 9 órakor, midőn a' Király a' Nagy Kantzellártól Czartorinsky Hertzegtől, a' kinél látogatás végett volt, a' Királyi palota felé kotsizott volna, az öszve esküdtek, kik őtet az uttzán lesték, a' kotsira rohantak, mellyet, minthogy a' Király az Uhlanus öröket előre haza küldötte, igen kevesen kísérték. Az uton állók, kik ló háton voltak, a' kotsira löttek, 's a' Királyt egy kevéssé meg is sebesítették, és a' kísérők a' nagyobb erő által szélllyel szórattak. A' Király a' lövést ki akarván kerülni, a' kotsiból ki szállott, de alig lépett le az utolsó léptsőről, egy vágást kapott a' fején, 's el szédülvén a' gonosztévóktól lovaik közt el hurtzoltatott, és tsak akkor ültetett kalap és lábbeli nélkül egy lóra, midőn tovább lehetetlen volt azokat követnie, mellyel a' város sántzát keresztül ugratván, a' Bielai erdőbe vitetett, a' hol az öszve esküdtek által bizonyosan meg ölettetett volna, ha a' vezérjek elevenen nem

akarta volna a' Pülawski kezébe adni. Szerentséjére a' szerentsétlen Királynak közel az erdőhez Orosz tábori örök állottak, melyektől való féltékben gyilkossai hárman kívül, 's ezek közzül is valamely láрма hallására ismét ketten el szaladtak, úgy, hogy a' Király az öszve esküttek fejével Kutzmával csak maga maradt. Nem lévén fegyvere, erőszakkal a' fegyveres Kutzmával nem akart szerentsét próbálni a' maga meg szabaditására, hanem e' helyett szép szóhoz nyult, 's úgy szívére beszélt, hogy ez nem gondolván a' többi társainak adott esküvéssével, térdre esett a' Király előtt 's bocsánatért esedezett, melyet kétség kívül meg nyert. Kutzma a' Királynak egy közel lévő malomban keresett menedék helyet, a' honnan osztán Cocceji nevü vezére egy tsapat katonasággal vitte haza 4. Nov. reggeli 5 órakor, a' Királya szerentsétlenségén busongó Warsaw öröme. Az öszve esküdtek közzül, a' kik el fogattathattak, istentelen szándékjokért bőrökkel fizettek Kutzmán kívül, a' ki feje helyén maradássát a' Királyi kegyelemnek köszönhette.

A' belső egyenetlenségek végre meg érlelték a' külső hatalmasságok Lengyel Ország fel osztására tzelező plánumait, mely már annyira meg volt belső alkotására nézve romolva, hogy a' vissza vonás lelke talám örökre ki irthatatlan gyökeret vert a' nemzetben. Erre a' gondolatra a' Bétsi Udvar szolgáltattott a' St. Petersburgi és Berlini Udvaroknál alkalmatosságot; a' Szepességet ugyan is, melyet még 'Sigmond Magyar Király zálogosított volt Uładislaus Jagello Lengyel Királynak 1412. M. Theresia vissza akarván venni, katonaságot küldött belé; II. Katalin ez által figyelmetessé tétetvén, minthogy a' Lengyel Ország tsendessége helyre állitásában leg többet fáradozott, a' mi sok költségbe került, hasonlóképpen számot tartott valamely Lengyel tarto-

mányra; a' hatalmas II. Fridriket pedig, a' kivel a' fel osztás plánumát teremtő Kaunitz Bétsi Miniszter nem örömet akarta volna M. Thereziát igasságos keresete 's tselekedete mellett is háborúba keverni, annyival könnyebb volt a' plánumban való meg egyezésre reá birni, mivel Országa kerekítésére ez egyáltalában hasznos volt. „Nem szándékom, így ír erről Fridrik, a' három Hatalmasságok jussait feszegetni 's magyaráztatni, a' környüállások öszve jövedele ugyan is szükségessé tette az ezen fel osztásban való meg egyezést, melly által kerültetett ki csak a' közönséges háború.“ Meg történvén az osztály, az Orosz Miniszter 2. Sept. 1772. ki hirdette a' három Hatalmasságok végzességét, melly szerint Lengyel Ország 13000 □ mföldjéből mintegy 4000-et vesztett el, 9000 még birtokába hagyatván. Austriának jutott t. i. a' Szepesség, a' Veres Russziai vagy Orosz Országi Palatinatus egészen, a' Krakauinak fele, Belznek nagyobb része, Pokutzia 's Podoliának egy része, mint a' hajdan Magyar Országhoz tartozó Galitziai és Lodomériai Királyságnak alkotó részei és így mintegy 1280 □ mf. — Prussziának egész Lengyel Prusszia Danzigon és Thornon kívül, Nagy Lengyel Országból a' Netzi Kerület, melly régen Pomerellia név alatt Pomerániához tartozott, az az 631 □ mf. — Leg többet foglalt el pedig belőlle Katalin Császárné, u. m. Lengyel Orzágnak a' Dwina, Dnieper és Druts vizek közt fekvő tartományait, az. az a' Lengyel Orzági Finlandot, a' Polozki, Witepski és Mscislavi Palatinatusokat, Minsknek egy részét és így 1975 □ mf. ezeken kívül a' Lengyel polgári alkotmányra 's a' még Lengyel Országot alkotó tartományokra való fel vigyázás 's ezeknek oltalmazása jussát is magának tartotta fen. Híjában állottak a' Király és a' Tanács ezen végzésnek ellene, tsak ugyan kénytelenítették az erő hatalom-

nak engedni 's e' következő pontokat 18. Sept. 1773. alá írni, u. m. 1) a' fent említett tartományoknak a' 3 Udvar közt történt fel osztatassát; 2) az örökös békességnek a' nemzet külömbféle vallású és rangú tagjai közt való fen tartassát; 3) a' Király tartassára adandó Summa meg határozassát; 4) egy állandó Tanács alkotassát, és 5) egy 30000 emberből álló hadi erő tartassára szükséges Fundus ki mutatassát. Ezen idő oltá a' Király az Orosz Követ bé folyássa által fel állittatott, Lengyel Nemesekből álló Tanástól, ez pedig egészen az Orosz Birodalom akaratjától függött.

Az el nyomattatás vas páltzája tsak hamar észre hozta a' Lengyeleket, de már későn, sokkal jobban meg volt hazájok rontsolva, hogy sem szabadságok' vissza szerzésére a' hatalmas Katalin ellen tsak mozdulni mérészeltek volna is, idegen segítség-re volt tehát szükségek, mellyért a' Prussziai Királyhoz II. Fridrik Wilhelmhez folyamodtak, a' ki őket védelmezesse felől bizonyosokká tévén, ujj polgári alkotmány fel állitassán dolgoztak, mellynek talpköve a' választó országlás el törlésse és a' harmadik rendnek a' nemzet képviseléssebe való fel vétele, vagy az Ország gyűléssén való meg jelenhetésse vált, és 3. Máj. 1791. bé is vitetett. Ezen ujj polgári alkotmány azomban nem volt az egész nemzetnek inye szerént, a' honnan az ezt védelmező Prussziai párt ellen, mellynek feje Potocki Ignácz volt, egy Orosz oltalom alatt lévő Szövetség egyesült Targowiczban annak el nyomássára 1792. a' Potocki Felix ösztönözésére. Prusszia a' Frantzia háboruba lévén keveredve, de pénztára is rossz lábon állván, az Oroszokkal ujjat huzni nem mert; a' Lengyel Király hasonlóképpen nem mérészelvén Katalin ellen rugódozni, ámbár a' Targowiczi öszve szövetekezés előtt esküvéssel fogadta, hogy inkább népével együtt

el vész, mint az Oroszokkal alkudozásba botsátkozik, 13. Jul. 1793. az Orosz Udvar kívánságára ugyan ezen Targowiczi Szövetség tagja lett 's a' régi polgári alkotmány meg maradássán dolgozott, melly tselekedetével az ujj alkotmány mellett buzgó pártot maga ellen a' dühösségig fel haragította; a' nélkül, hogy Katalinnal a' fegyvert le tétette volna. A' Lengyelek ezen felzendülését azon okból, hogy a' Jacobinismus el fojtassék, az Ország második fel osztatással követte, mellyben az annakelőtte pártját fogó Prusszia is meg egyezett. Ez az osztály 1793. történt, melly szerint az Orosz Birodalom 4253 □ mföldeket, u. m. a' Podozki és Minski Palatinatusok még el maradt részét, a' Nowgorodeki és Brzesci Palatinatusok felét, a' Lengyel Országi Ukrániát, Podoliát és Volhynia keleti felét 3 millióm lakosokkal; Prusszia pedig 1060 □ mf. t. i. a' Poseni, Gneseni, Kalisi, Sieradci, Lenczici Palatinatusokat, Ráwának felét, Dantziggal és Thornal, a' Brzesci Palatinatus felét, Dobrzynt, a' Czenstochowi várral, 's 1,136,000 lakosokkal tette magáévá; végre a' még meg maradt 's a' függetlenség árnyékával is alig bíró Lengyel Ország ez uttal is Orosz oltalom alatt maradt. Ellene mondott ugyan ezen fel osztásnak a' Király és az Ország gyűlés, de sikertelenül, mivel az Orosz bajonétek villogására tsak ugyan kéntelenítették a' Nagyok a' Státus el daraboltatását jóvá hagyni, a' szerentsétlen Király pedig Grodnoba vitetvén, 1794. hasonlóképpen kéntelenítettett a' fel osztási egyezést alá irni, sőt 25. Nov. éppen koronáztatással napján a' Katalin parantsolatjára a' Királyi méltóságról is le mondani. Ezen erőszakoskodások miatt a' Lengyelek el keseredvén, Krakauban öszve szövetkeztek az Orosz Udvar által nyakokra tett járom le rázására, 's a' Kosciuszko, egy maga idejebeli leg nemesebb férjfiú, 's a' Madalinsky ve-

zérlesek - alatt fegyvert fogtak 24. Mártz. 1794. de minden iparkodásaik mellett is az Orosz, Prussziai's Ausztriai Seregektől körül vétetvén, semmire se mehettek. Suwarow Volhyniában Brzecnél 18's 19. Sept. megverte a' Lengyeleket Sierakowsky alatt, Fersen Orosz vezér hasonlóképpen győzedelmeskedett 10. Oct. a' Warsautól 12. mföldnyire fekvő Macziwicenél magán Kosciuszkon, a' ki Sebbekkel elborittatva ezen Szókkal: „Finis Poloniae“ lováról leesett és az ellenség kezébe került. A' Kosciuszko fog-ságba esését a' Lengyel ország harmadik fel osztatása követte, melly Oct. 1795. következő módon ment véghez: az Orosz Birodalom 2030 □ mf. 's 1,200,000. lakosokat, Prusszia 997. □ mf. 1. Mil. Lak. és Austria 834. □ mf. 1. Mil. Lak. kapott belőlle, és így öszveséggel véve az Orosz Birodalom 8258. □ mf 's 4,600,000. Lak. Prusszia 2688. □ mf. 's 2,550,000. Lak. és Austria 2114 □ mföldeket 's 5. Mil. Lakosokat tett az egész Lengyel országból magáéivá, melly szerint Lengyel ország a' Státusok Sorából ki töröltetett, a' Király pedig St. Petersburgba vitetett, a' hol bizonyos esztendei fizetéssel élt 1798. a' midőn meg holt. Poniatowsky Gróf, vagy mint Király II. Stanislaus Augustus a' maga idejebeli leg miveltebb és szeretetre méltobb férfiak közzül való, elmés, bátor és ékesen szolló volt, melly szép tulajdonságain kívül mint Ember, polgár, hazafi és Fejedelem egyformán nemes szívvél bírt, hibázott ellenben benne az akaratnak azon hathatósága 's azon nagy lelki erő, melly egy olly ingadozó Királyi Szék, mint a' Lengyel Országi volt, meg tartására meg kívántatott, egy szóval a' Lengyel Státus ezen leg-zürzavarosabb idő szakaszában egy olyan férjfiú, a' kiben a' vitézi bátorság helyett asszonyi puhaság és pedig olly nagy mértékben találtatik fel, mint ő benne, a' Királyi

méltóság viselésére egyáltalában alkalmatlan volt. Ezen erőtlenségeinek, mellyekhez járultak a' Katalin Császárné nagy lelküségében való vak bizakodássa, vele volt személyes esmeretsége és öszve köttetése is, tulajdonithatta utóbb a' Koronának elvesztéssét, mellytől Katalin által, a' ki őtet tzelja el éréssére eszközül használta, fosztatott meg.

Lengyel Ország ezen állapotjában 1806-ig maradt, midőn a' Napoleon győzelmei, valamint a' többi Európai Státusokra, ugy ezen szerentsétlen Státusra nézve is nevezetes következéseket szültek, a' ki vándorlott Lengyeleknek ugyan is azok a' Dombrowsky vezérlése alatt ismét út nyitottak a' vissza menetelre, 's a' következő 1807. esztendőben Juliusban köttetett Tilsiti Békesség által III. Fridrik Wilhelmtől nagy részént elvett Prussziai Lengyel tartományokból a' Warsaui Hertzegség formáltatott, mellynek Uralkodójává a' Szász Országi Király tétetett, 's melly a' Frantziai Birodalombeli törvény könyvel Frantzia polgári alkotmányt kapott, és az örökös jobbagyság eltöröltetett; ugyan ezen békeség értelme szerint Danzig egy az Oroszok és Szászok oltalma alatt lévő Köz társasággá tétetett. Ezen az uton se lett mindazáltal az ujj Státus, mivel egy felől a' Franczia katona tisztek igen nagy fizetésseik, más felől és leginkább pedig az Anglusok száraz földi kereskedések el nyomássára tzelozó parantso-latja a' hatalmas Frantzia Császárnak, melly minden Kereskedést el fojtott, a' Státus jövedelmeit annyira meg fogyasztották, hogy a' szegény Lengyelek a' természet bő kezűsége mellett is a' Tantalus sorsára jutottak, az az a' bőség mellett is szükséget láttak; hasonló terhes bé folyássa volt az ujjonnan született Hertzegsége nézve a' Frantzia hadi szolgálatra szükséges Katonaság ki állitássának, melly mind azt, a' mit Prusszia nagy áldozatokkal szerzett, semmivé

tette. A' Hertzegség Kormányzéke ezen súlyos környülállások közt is a' lehetőségig mindent teljesített, mellyek, valamint a' Frantzia Ország és Austria közt 1809. ki ütött háború is még inkább nevelték ugyan a' közönséges Szükséget, de legalább a' nemzet bajnoki 's vitézi talentomát annyira ki fejtették, hogy az annakelőtte csak nem semmi hadi fenytéket se esmerő Lengyel Katonaság a' Frantzia vezérek 's Poniatowsky alatt mintegy vetélkedtek a' Frantzia Ország legjobb Seregeivel a' tsata mezőn a' borostyán meg nyerésse felett. Már Krakau alá nyomúlt a' Frantzia zászló alatt viaskodó Lengyel Sereg, midőn a' diadalmi pályát a' Bétsi Békeesség 14 Oct. 1809. ketté szakasztotta, melly az eddig 1850. □ mf. 's 2,200,000 lakosokat magába foglaló Warsaui Hertzegséghez Napnyugoti Galicziát is hozzá kaptsolta, és így az mintegy 2800. □ mföldnyi naggyá lett, mellyeken 3,780,000 lakosok laktak, kik 60,000-ből álló hadi népet állítottak ki, melly Spanyol Országban Napoleon mellett jeles próbáit adta vitézségének. Résszerént az egymást követő nyomorúság, résszerént a' Frantzia Császár tzélja élő mozdítása mellett tett táborozások alkalmatosságával gyűjtött tapasztalások, végre fel serkentették a' hajdani nemzeti büszkeséget a' Lengyelekben; az Ország régi határainak, 's a' Lengyel Ország névnek helyre állítása és tulajdon 's nemzeti Király voltak a' nemzet közönséges kívánságai. Éppen a' Lengyeleknek ezen buzgó kívánságaikra épített egy részről Napoleon, midőn 1812. az Orosz Birodalmat meg támadta, sőt annyira tudta a' dolgot vinni, hogy 28. Jun. 1812. Warsauban egy közönséges öszve szövetkezés egyesült a' Lengyel Ország vissza állítására, és 80,000 Katonát állított ki a' tsata piatzra az őket jó reménységgel ketsegtető Napoleon zászlója alá. De a' fényes Jövendőt a' Napoleon Orosz Bi-

rodalombeli szerentsétlen táborozássa eloszlatta, a' ki minekutánna gyakorlott seregét a' hideg 's az Oroszok vitézsége által, és így az északi tartományokon, nevezetesen a' Warsai Hertzegségen való Uraságát is el vesztette volna, Sándor Orosz Császár vette ezen utólsót kormánnya alá; Danzig környékével együtt ismét Prussziai Felsőség alá jutott, a' Bétsi Fejedelmek gyűlése (Congressus) pedig következendőképpen intézte el az egész Ország jövődöbeli állapotját, 1) hogy Krakau várossa környékével együtt mint szabad és független Köz társaság maga igazgassa magát tulajdon törvényei szerént; 2) a' Visztula jobb partján fekvő Kerület, valamint a' Bétsi Békességben az Orosz Birodalomnak engedtetett Tarnopoli Kerület is, Austriáé legyen; 3) A' Kulmi és Michelaczi Kerület, Thorn várossa a' Környékével, a' Poseni Departamentum, ki vévén a' Powitzi és Peyserni Kerület egy részét, és a' Kalisi Departamentumnak a' Proznaig fekvő része a' hasonló nevű Városon és Kerületen kívül a' Prussziai Királynak engedtettek, a' ki Danzigot, Thornot, Kulmot és Michelaut Napnyugoti Prussziával egyesítette, a' többiből pedig, melly 538. □ mf. 's 847000 lakosokat tett, a' Poseni Nagy Hertzegséget alkotta, mellynek Helytartójává Radzivil Hertzeget nevezte ki; 4) a' hajdani Lengyel Ország többi részei végre Lengyel Királyság név alatt az Orosz Birodalomhoz kaptoltattak.

A' Krakau' szabad Státus és Város.

§. 1. Határai: Délre Galiczia, és így az Austriai Birodalom, melytől a' Visztula választja el, Nyugotra Prussziai Szilézia, Északra és Nap keletre Lengyel Ország, következésképpen 3. Státusoktól, ú. m. az Austriai és Orosz Birodalmaktól 's Prussziától vétetik körül. Fekszik a' Visztula északi partján a' Keleti Hosszúság $36^{\circ} 49' - 37^{\circ} 48'$'s az északi Szélesség $49^{\circ} 58' - 50^{\circ} 6'$ közt. Nagysága $23 \frac{1}{3}$ □ mf.

2. §. Földje minéműsége. Az egész Státus egyegymást fel váltó halmokkal 's erdőkkel tellyes, és elegendő vízzel bővölködő termékeny Térség. Fő folyo vize a' már itt hajókázható Visztula. Eg hajlatja hasonló a' Lengyel Országéhoz.

3. §. Természet mivei: van Vasa és Krzesso-wiceben bűdös köves meleg forrása: gabonája elég, főzelékje és gyümöltse is terem a' fő város szomszédságában; a' mivelt föld Egéssze 450,000 Hold, melyből $1 \frac{1}{3}$ □ mföldre 19,565 $\frac{1}{5}$ mivelt, 's 12,526. Hóld szántó föld jó, a' rétek és legelők pedig 57600 's az erdők 100,000 Hóldat tesznek, a' gabona termés 96,000. mérőre megyen, fája elég nints, melyet a' köszén pótol ki: Lova 4400. Szarvas marhája 23800. Juha 40000. Sertésse 16000. darab van; egy szóval haszonvehető állat $1 \frac{1}{3}$ □ mföldre 3469. darab jó, a' Barom tartáshoz hasonló jó lábon áll a' méh tenyésztés.

4. §. Lakossai száma 107,934. kik 2 városban, 2 mező városban, és 70. falukban laknak, nagyobb részint Lengyelek és Sidók, melly utolsók 7288-an vannak, egyéberánt a' fő városban, a' hol 96,000. lakosok számláltatnak, Németek is találtatnak. A' Státus polgárai a' törvények előtt mind egyformák. —

5. §. A' mívészzi szorgalmatosság 's a' mesterségek nem a' leg jobb lábon állanak, 1 pösztő Manufakturán, 's egynehány Takácsokon és Tímárokon kívül magában a' fő Városban sem igen lehet más mesterembereket találni.

6 §. A' kereskedésre nézve ugyan mind azon kedvezésekkel élhet, mellyekkel Lengyel Ország, mindazáltal még sem olly virágzó az, mint természeti fekvéssére 's politikai helyzetzetéssére nézve lehetne.

7. §. Uralkodó vallás a' Krakui szabad Státusban a' Katholika, mellyet a' Krakui Püspök igazgat, a' kinck ez a' titulussa: „Severiai Hertzeg“ egy 16 Kanonokokból álló Káptalannal. A' Püspököt, minthogy a' Püspökség sem az Austriai, sem a' Prussziai Lengyel tartományokra ki nem terjed, az Orosz Császár nevezi ki, a' Káptalan és a' Senatus által elő terjesztett két fő papi Személyek közül. Az egész Státusban 16 Szerzetes Klastrom van, 87. Szerzetesekkel és 69. világi Fráterekkel 's 48,821. forint jövedelemmel; továbbá 10. Apátza Klastrom 164. tagokkal 244,294. f. jövedelemmel; végre 50. Ekklézsia 's 106. világi papok. A' többi keresztény Vallásbéli felekezetek is ugyan azon jussokkal bírnak, mellyekkel a' Katholikusok.

8. §. A' Tudományok. Van egy Universitássa Krakauban (fund. 1400.) mellynek négy Karjaiban lévő 276. ifjakat 30 Professorok tanítják; Gynasiumai Krakauban és Mogilában; egy tudós társasága, egy 30000 Kötetektől és 4000. kéz iratokból álló Könyv tára, 's egy tsillag vizsgáló tornya hasonlóképpen Krakauban.

9. §. Polgári alkotmánnya. A' törvényhozó hatalom a' nép Képviselőinek kezekben van, a' kik minden esztendőben Decemberben szoktak 4 hétre össze gyűlni, hogy a' Senatusba (Tanács) tagokat vá-

lasszanak, törvényeket terjesszenek elő, a' Státus Költségeiről rendelést tegyenek 's a' t. mellyeken kívül, az a' jussok is van, hogy a' közönséges tiszteket, ha hűségtelenek, és hivatalokkal vissza élnek, a' legfőbb törvény szék előtt bévádolják. Allanak pedig ezen Képviselők a' 26. Közönségek, melközzül mindenik egyet választ, követeikből, a' Senatus 3 tagjaiból, a' Káptalantól választatott 3 fő Papokból, az Universitas által küldött 3 Fő tanítóból és 6 Béke - Birákból. Az Elöl-ülő a' Senatus 3 Követei közzül választatik. Semmi törvény plánumnak, melly valamelly törvényt meg változtatna, nem szabad a' nép Képviselőji Gyűlése eleibe terjesztetni tanátskozás végett, minekelőtte az a' Senatussal nem közöltetik, és ettől a' Szavak többsége által jóvá nem hagyatik.

A' végre hajtó hatalmat a' 12 tagokból 's egy Elöl-ülőből álló Senátus gyakorolja; a' 12 Senatorok közzül 8-an egész életekre választatnak, 4-en pedig minden esztendőben változnak; 8 at az Elöl ülővel együtt a' nép választ, 4-et a' Káptalan és az Universitas. Az Elöl ülő hivatalát 3 esztendeig viseli, hanem azután ismét választathatik. Az Universitas és a' Káptalan által választott Senatorok közzül 2 holtig meg marad hivatalában, 2 pedig minden esztendőben újra választatik. Választási jussal bírnak a' Káptalan, az Universitas, a' fekvő jószágok és Házak' birtokossai, a' kik esztendőnként 100. Len. forintnyi fekvő jószágtól való adót fizetnek, a' Fábrikák tulajdonossai, nagy kereskedők, a' kitetsző mívészek és Oskolai tanítók, mihelyt 26 esztendősek, 's egyszersmind magok is választathatnak, ha a' törvények által meghatározott tulajdonságok hennek feltaláltatnak. A' Senatus nevez ki minden tiszteket, de a' kik a' népnek tartoznak hivatalokról felelni és számadásra huzattathatnak, a' Se-

natus oszt ki minden papi hivatalokat is 4 Kanonokon kívül, kiket az Universitásbeli Professorok neveznek ki.

Senatorrá valaki csak úgy lehet, ha 35 esztendő, tanulását valamelly, a' hajdani Lengyel Ország Kerületében lévő Oskolában végezte, 2 esztendeig Közönség Elöljárója volt, Birói és a' Gyűlés két ülésé alatt Képviselői hivatalt viselt, továbbá, ha annyi vagyona van, hogy esztendőnként 150 Lengy For. adót fizet és legalább egy esztendővel választatása előtt fekvő vagy ingatlan jószágának birtokában volt.

10. §. Az Igasság kiszolgáltatása. A' Státus városi és falusi Közönségekből áll, melyek között mindeniknek egy Elöljárója van, a' ki a' Közönségektől magoktól szabadon választatik és a' Kormányzók parantsolatjait végre hajtja. Minden, legalább 6000. lelket magába foglaló Kerületnek van egy, a' Senatus által ki nevezett, Béke Birája, a' ki ezen Hivatalt 3 esztendeig viseli és Béke birói kötelességein kívül a' Bányákra és a' közönséges intézetekre is vigyáz. Helyek Krakau, Mogila, Chrzanov, Krzeszowiec, 's számok 18. A' Béke Biróságokon felyül vannak 2 törvényszékek, az egyik mint első Forum és 3 tagokból 's a' másik mint felyebb vitel törvényszéke, melly 4 tagokból áll, ide szám-lálván az Elölülőket is. A' Birák hivatalokban holtig meg maradnak, ha csak vissza nem élnek azzal. A' közönséges Tisztek ellen tett vádak egy különös legfőbb törvényszék ítéli meg, melyet a' nép 5 képviselői, 3 Senatorok, a' két törvényszékek Elöl-ülői, 4 Béke Birák, és 3 az el vádolt tisztek által kiválasztott polgárok tesznek. A' köz bátorságra és a' jó rendre a' városi katonaság ügyel. A' közönséges dolgok Lengyel nyelven folytattatnak.

A' ki Biró akar lenni, szükséges, hogy életének 30-dik esztendejét meghaladja, Oskoláit valamely Lengyel Országi fő Oskolában végezze el, és Doctori rangot nyerjen, esztendeig valamely törvényszék Jegyzőjénél, éppen annyi ideig pedig egy Ügyésznél dolgozott legyen, és 8000 Lengyel For. érő ingatlan jószágot birjon, melynek választatása előtt legalább egy esztendővel jusson elébb birtokába. A' második Forumon lévő Birói vagy a' két törvényszékek közül akármelyiknél való Elölülői hivatal elnyerésére elmúlhatatlanul szükséges, hogy az ezekre lépni kívánó már az első Forumon Birói vagy 2 esztendeig Béke birói hivatalt viselt és egyszer nép képviselő volt legyen; a' ki pedig valamely Közönség Képviselőjévé kíván választatni, 20 esztendősenek kell lenni, továbbá megkívántatik, hogy oskoláit el végezze és pedig a' Krakui Universitásnál, ingatlan Jószága annyi legyen, hogy attól 90 Len. For. esztendei adót fizessen, melynek már esztendővel választatása előtt birtokába volt.

11. §. A' Státus Jövedelmei, melyeknek kütfejeik a' rendes (292,483 For.), a' rendkívül való adók (695,563 For.), a' Státus Uradalmi, az Erdők 's a' Bányák (összeséggel 380,937 For.) 's a't. mind öszve 1,593,865. Forintot tesznek. Adóssága Malchus szerint 30,000 For.

12. §. Hadi ereje nints, hanem e' helyett 2. Kompánia városi Katonaságot és 8. Tisztból, 33. Al tisztból 's 314. köz emberből álló rend őrző katonákat (Gens d' armerie) tart.

13. §. Krakau, egyg neutrális, az az semmi más Országhoz nem tartozó 's egyik Ország háborújában is részt venni nem köteles Státus, melly az Austriai és Orosz Birodalmak 's a' Prusszia közös oltalmok alatt van.

H i s t ó r i á j a.

Krakau várossa a' köz vélekedés szerént még K. Sz. után a' 700-dik esztendőben építettett egy Krakus nevű Hertzegtől. 1241. a' Mongoloktól, kik ugyan akkor Magyar országot is siralmas állapotra juttatták, fel égettetett és semmivé tétetett; minekutánna pedig ez a' bárdolatlan Ellenség hazájába vissza takarodott, ismét fel épült, 's a' Lengyel Királyok lakó helyek, és az egész ország fő várossává lett. Benne koronáztattak meg a' Lengyel Királyok, egészen az utolsó Királyig Poniatowsky Stanislausig, a' kinek 1764. Warsauban tétetett a' Korona a' fejére. Lengyel Ország fel osztatássakor Austriai felsőség alá jött és egy részét tette Nap nyugoti Galicziának. A' Bétsi Békesség által 1809. a' Waršaui Hertzegséghez kaptasoltatott, melly a' Napoleon meg bukásával a' Státusok Sorából el tűnván, Krakau tölle el szakasztatott és a' most hozzá tartozó helységekkel és városokkal a' Bétsi Fejedelmi gyűléstől (Congressus) szabad Státus-sá tétetett, melly semmi más Ország vagy Birodalom alkotó részét sem teszi, hanem az Austria, az Orosz Birodalom és Prusszia közönséges oltalma alatt önnön polgári alkotmányától függ 's a' szerént igazgattatik.

25 MA 70

